

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет _____ Гуманітарно-педагогічний _____

УДК 325.54:314.15(4)

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Савицька І.М.
(підпис) (ПІБ)

“ _____ ” _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук

_____ Хвіст В.О.
(підпис) (ПІБ)

“ _____ ” _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

Вплив міграційних процесів на етнодемографічну ситуацію в країнах ЄС

**The influence of migration processes on the ethnodemographic situation in EU
countries**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
(код і назва)

Освітня програма Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

_____ Кандидат історичних наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання) _____ (підпис) _____ Кравченко Н.Б.
(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

_____ Кандидат історичних наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання) _____ (підпис) _____ Кропивко О.М.
(ПІБ)

Виконав

_____ Малащенко Іван Валентинович _____
(підпис) (ПІБ студента)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В.о. завідувача кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук**

_____ **Хвіст В.О.**
«__» _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТУ**

Малашенко Іван Валентинович

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської роботи: «Вплив міграційних процесів на етнодемографічну ситуацію в країнах ЄС»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від _____ **28.11.2024**
Термін подання завершеної роботи на кафедрі «31»_10__2024 р.

Вихідні дані до магістерської роботи:

- 1) Наукові дослідження з питань вивчення розвитку міграційних, етнічних та демографічних процесів в Європейському Союзі та Україні;
- 2) Вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми дослідження;
- 3) Тексти діючих нормативно-правових документів в галузі міграційного права та імміграційної політики ЄС.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- дослідити еволюцію наукових підходів щодо досліджень міграційних та етнічних процесів;
- ретроспективно проаналізувати демографічні та соціокультурні виклики міграції;
- розглянути наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн реципієнтів;
- вивчити основні риси міграційних потоків в країнах ЄС;
- проаналізувати досвід європейських країн у сфері державного регулювання демографічних процесів;
- дослідити Європейську політику у сфері міграції та асиміляції;
- здійснити аналіз нових тенденцій в управлінні міграційними процесами в країнах ЄС;
- визначити пріоритетні цілі міграційної політики в фокусі регулювання демографічного відтворення;
- з'ясувати перспективи та виклики для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів в ЄС.

Дата видачі завдання

“_31_” ___10___2023 р.

Керівник магістерської роботи

_____ Кропивко

О.М.

Завдання прийняв до виконання

_____ Малашенко

І.В.

РЕФЕРАТ
магістерської роботи
студентки магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Малашенко Іван Валентинович
на тему:
«Вплив міграційних процесів на етнодемографічну ситуацію в країнах
ЄС»

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний об'єм роботи – 101 сторінка, з них основного тексту – 67 сторінок. Список використаних джерел та літератури складається з 10 сторінок і містить 73 найменувань.

Робота присвячена впливу міграційних процесів на етнодемографічну ситуацію в країнах ЄС.

Європа завжди була і залишається осередком політичних, соціально-економічних, культурних та демографічних змін. Європейські країни мають свої особливості історико-географічного розвитку, що відрізняє їх від інших регіонів світу за економічним, соціально-культурним та демографічним потенціалом, рівнем соціально-економічного розвитку, кількістю необхідних природно-географічних та демографічних ресурсів. Європейський регіон приймає багатомільйонні потоки мігрантів, але водночас тут діють суворі міграційні закони.

Проблеми міграції у Євросоюзі загострилися після міграційної кризи 2015 року, яка виникла через розбіжності у розподілі витрат і квот з прийому біженців між країнами-членами. Криза призвела до зростання євроскептичних настроїв, ослаблення принципу європейської солідарності. Ця криза стала своєрідним тестом для європейського консенсусу та наднаціонального управління ЄС. Фактично Європа зіткнулася одночасно із трьома

взаємопов'язаними кризами: міграційною кризою у Центральному та Східному Середземномор'ї та проблемами прикордонного контролю в цьому регіоні; кризою, пов'язаною з наростаючим припливом біженців; гуманітарною кризою.

Масова міграція в ЄС має суперечливий вплив на розвиток інтеграційних процесів у регіоні. З одного боку, вона сприяла розширенню ринку праці, його поповненню як некваліфікованою робочою силою, в якій розвинені країни регіону зазнавали дефіциту, так і фахівцями високої кваліфікації, підвищуючи цим якість людського капіталу ЄС. З іншого, масова міграція спочатку несла у собі конфліктність для суспільства, в якому спільно проживали переселенці та корінні жителі, оскільки ті й інші мали свої історично сформовані цінності, спосіб життя, норми поведінки. Це ускладнювало спільне проживання та не сприяло адаптації та інтеграції мігрантів.

Ключові слова за темою кваліфікаційної роботи: ЄС, міграційні процеси, етнодемографія, асиміляція, демографічне відтворення, етнічні процеси.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ТА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ	10
1.1.Еволюція наукових підходів щодо досліджень міграційних та етнічних процесів.....	10
1.2. Демографічні та соціокультурні виклики міграції.....	20
1.3. Наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн реципієнтів...	25
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І МІГРАЦІЇ НА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ЄС	34
2.1. Основні риси міграційних потоків в країнах ЄС.....	34
2.2. Досвід європейських країн у сфері державного регулювання демографічних процесів.....	42
2.3. Європейська політика у сфері міграції та асиміляції.....	48
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ЄС.....	60
3.1. Нові тенденції в управлінні міграційними процесами в країнах ЄС.....	60
3.2. Пріоритетні цілі міграційної політики в фокусі регулювання демографічного відтворення.....	70
3.3. Перспективи та виклики для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів в ЄС.....	73
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Європа завжди була і залишається осередком політичних, соціально-економічних, культурних та демографічних змін. Європейські країни мають свої особливості історико-географічного розвитку, що відрізняє їх від інших регіонів світу за економічним, соціально-культурним та демографічним потенціалом, рівнем соціально-економічного розвитку, кількістю необхідних природно-географічних та демографічних ресурсів. Європейський регіон приймає багатомільйонні потоки мігрантів, але водночас тут діють суворі міграційні закони.

Проблеми міграції у Євросоюзі загострилися після міграційної кризи 2015 року, яка виникла через розбіжності у розподілі витрат і квот з прийому біженців між країнами-членами. Криза призвела до зростання євроскептичних настроїв, ослаблення принципу європейської солідарності. Ця криза стала своєрідним тестом для європейського консенсусу та наднаціонального управління ЄС. Фактично Європа зіткнулася одночасно із трьома взаємопов'язаними кризами: міграційною кризою у Центральному та Східному Середземномор'ї та проблемами прикордонного контролю в цьому регіоні; кризою, пов'язаною з наростаючим припливом біженців; гуманітарною кризою.

Масова міграція в ЄС має суперечливий вплив на розвиток інтеграційних процесів у регіоні. З одного боку, вона сприяла розширенню ринку праці, його поповненню як некваліфікованою робочою силою, в якій розвинені країни регіону зазнавали дефіциту, так і фахівцями високої кваліфікації, підвищуючи цим якість людського капіталу ЄС. З іншого боку, масова міграція спочатку несла у собі конфліктність для суспільства, в якому спільно проживали переселенці та корінні жителі, оскільки ті й інші мали свої історично сформовані цінності, спосіб життя, норми поведінки. Це ускладнювало спільне проживання та не сприяло адаптації та інтеграції мігрантів.

Актуальність. Міграція вважається одним з особливих факторів, що серйозно впливають на демографічний розвиток. За дуже короткий час міграційні потоки з сусідніх країн та інших регіонів світу змінюють соціальну структуру населення й іноді сприяють демографічному розвитку, забезпечуючи трудовими ресурсами галузі господарства.

Актуальність дослідницької теми обумовлена тим, що Європейський союз сьогодні є одним з найбільших економічних суб'єктів світу, та відображає в цілому суть інтеграційних процесів (стратегію управління кордонами в рамках ЄС, імміграційну політику та політику надання притулку), які дозволяють виявити тенденції розвитку світової економіки на сучасному етапі. Актуальність обраної теми дипломної роботи визначається також необхідністю подальшого теоретичного дослідження міграційних потоків та аналізу варіантів, інструментів і засобів удосконалення правового регулювання міжнародної міграції.

Ступінь дослідженості теми. Проблемою впливу міграційних процесів на етнодемографічну ситуацію в країнах ЄС займаються як українські, так і зарубіжні науковці. Значний науковий внесок у розробку питань міжнародної міграції та міграційних процесів у країнах ЄС, а також теоретичних аспектів міграції населення внесли українські дослідники В. О. Іващенко, В. В. Коваленко, В. І. Кривенко, О. Кузьменко, В. Куц, О. Малиновська, В. Новік, А. Черняк.

У їхніх працях велика увага приділяється аналізу тенденцій та особливостей міжнародної міграції населення, досліджуються масштаби нелегальної міграції іноземної робочої сили та її наслідки. При безперечній цінності проведених досліджень, у світлі останніх світових подій (пандемія Covid-19, війна в Україні), сучасні міграційні процеси в країнах ЄС актуалізувалися і вимагають подальшого вивчення. Саме тому основна ідея цього дослідження полягає у виявленні структурних особливостей сучасних міграційних процесів у країнах ЄС та вплив цих процесів на етнодемографічну ситуацію країн ЄС.

Серед зарубіжних учених значний внесок у виявлення різних аспектів міжнародної міграції населення та робочої сили в країнах ЄС внесли: Бенінг С., Борхас Р., Коулман Д., Пападимитріу Д., Рассел С., Солт Д., Стокер П. та ін. Однак більшість зарубіжних робіт фокусуються на специфічних проблемах, характерних для конкретних держав. Саме тому існує об'єктивна потреба теоретичного осмислення нових явищ та нової міграційної ситуації на сучасному етапі.

Метою роботи є дослідження впливу міграцій на трансформацію етнічної структури та демографічний стан країн ЄС.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- дослідити етнічні та демографічні аспекти міграційних процесів в країнах ЄС у XXI ст.;
- виявити наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн реципієнтів;
- проаналізувати досвід європейських країн у сфері державного регулювання демографічних процесів, інтеграції та адаптації мігрантів;
- виявити нові тенденції в управлінні міграційними процесами в країнах ЄС;
- окреслити перспективи та виклики для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів в ЄС.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси в країнах ЄС.

Предметом дослідження є етнічні та демографічні наслідки міграційних процесів в країнах ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою аналізу є комплексний підхід до вивчення процесу міжнародної міграції, законодавчі та нормативні акти Європейського Союзу, положення міжнародних правових актів та конвенцій. Під час дослідження у роботі застосовувалися методи системного, економічного, джерельного, статистичного та графічного аналізу, методи порівняльного та змістовного аналізу публікацій, методи угруповань, моделювання, спостереження, табличний метод, індукції та дедукції, метод

узагальнення.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що *вперше* були *конкретизовані* основні проблеми міграції населення до ЄС; *визначені* сучасні структурні особливості міграційних процесів у країнах ЄС, до яких належать зростання чисельності іноземних громадян у всіх країнах Європейського союзу, причому країни ЄС значно різняться за часткою іноземців у загальній чисельності населення; *окреслені* перспективи та виклики для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів в ЄС.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання викладених у роботі принципів та методичних підходів у практичній діяльності з регулювання та стратегічного планування міграційної політики на найближчі роки, а також їх використання у науковій та освітній діяльності.

Апробація результатів дослідження. Висновки та положення дослідження оприлюднювалися на наукових заходах:

1. Всеукраїнському науково-практичному вебінарі “Російсько-українська війна: від гібридної агресії до повномасштабного вторгнення” (м.Київ, 01.03.2024 р.)

https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/programa_vebinaru_23.02.2024_0.pdf;

2. Всеукраїнському науково-практичному вебінарі “Європейський вибір України: історичний аспект, сьогодення та перспективи” (м.Київ, 09.05.2023 р.)

https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/programa_vebinaru_09.05.pdf;

3. Міжнародній науково-практичній конференції «Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.)» (м.Київ, 6.06.2024 р.)

https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/konf_zbirnik_6.06.2024_0.pdf;

4. Міжнародній науковій конференції «Україна та ЄС: досвід співпраці та перспективи інтеграції в сучасних умовах» (м.Київ, 19.06.2024 р.);

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків. Робота займає _ сторінок, містить _ додатків, _ рисунків, _ таблиці. Список використаної літератури містить _ джерел.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ТА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Еволюція наукових підходів щодо досліджень міграційних та етнічних процесів

Міграційні процеси набули з другої половини двадцятого століття глобальні масштаби, охопивши всі континенти планети, соціальні верстви та групи суспільства, різні сфери суспільного життя. Міграція стала одним із головних факторів соціального перетворення та розвитку у всіх регіонах світу. Її безпосередній вплив позначається на стані народного господарства, на соціальних відносинах, культурі, національній політиці та міжнародних відносинах.

Яскраво виражений взаємозв'язок між глобалізаційними процесами та міграцією: кількісне збільшення міграційних потоків є наслідком розвитку потреб світової економіки та полегшення міжнародної міграції у міру того, як світ стає все більш єдиним. Спостерігається також стратифікація сучасних міграційних потоків на глобальні та регіональні [50, с. 358]. Безумовно, міграція є одним із ключових чинників національної та регіональної стабільності.

Традиційно становлення сучасної теорії міграції пов'язують із ім'ям британського вченого Е. Равенштайна, який ще в 1885 р. в журналі британського статистичного товариства опублікував свою знамениту статтю про так звані закони міграції (The laws of migration в Journal of the Statistical Society) [68].

Фактично, Равенштайн створив першу наукову класифікацію соціальних типів мігрантів, виділивши, наприклад, місцевих (локальних) мігрантів, які наприкінці XIX ст. становили основну масу мігрантів у Великій Британії. Вони

переміщалися на досить великі відстані та формували в ту історичну епоху трохи більше чверті всього міграційного потоку країни. Як свідчення (сьогодні ми сказали б — емпіричних індикаторів) наявності та масштабів внутрішньої міграції у Великій Британії, вчений розглядав зростання кількості готелів, кораблів, коледжів тощо.

Найбільш відомим і згодом класичним стало дослідження міграційних процесів у сучасній соціології, результати якого відображено у п'ятитомній праці «Польський селянин у Європі та Америці» (1918—1920), підготовленому У. Томасом і Ф. Знанецким. Процеси міграції та соціальної адаптації польських сільських мігрантів у високоурбанізованому суспільстві Чикаго, вивчені двома авторами, вперше були проаналізовані за допомогою ретельного якісного та кількісного аналізу великого обсягу особистих документів (листів, щоденників, автобіографій поляків, як тих, що переїхали до США, так і тих, що залишилися в Польщі) і особистих свідчень, а не тільки на основі офіційних статистичних даних відповідних американських служб [73].

Значний внесок у становленні теорії міграції зробив американський соціолог Е.С. Лі. У 1966 р. у статті «Теорія міграції» він переформулював концепцію Равенштайна, сконцентрувавши увагу на факторах тяжіння та відштовхування мігрантів [54].

Згідно з теорією Лі на міграційну поведінку населення завжди впливають дві групи факторів — позитивні (наприклад, бажання зберегти місце проживання, любов до будинку, небажання розривати родинні зв'язки) та негативні (насамперед труднощі, з якими має зіткнутися при переїзді та адаптації на новому місці), які можуть утримувати або навпаки підштовхувати індивіда або групу до реалізації своїх міграційних намірів.

Фактори, що впливають на ухвалення рішення про міграцію, як правило, численні і різноманітні, тому Лі також виділив і таку групу факторів, як «перешкоди, що втручаються», маючи на увазі під ними різноманітні

обмеження, що визначають можливості міграції, шанси на успішну адаптацію, а також діють як всередині, так і між пунктами прибуття та вибуття.

У 1990-ті роки американський соціолог Д. Масей у співавторстві з іншими вченими спробував створити інтегральну теорію міграції, яка б об'єднала концептуальні напрацювання всіх попередніх версій. В результаті з'явилась так звана «синтетична теорія» міжнародної міграції, в якій міграційні переміщення розглядаються як результат великих трансформацій у політичному, економічному та соціальному житті внаслідок бурхливого виробничого та економічного зростання.

Відповідно, у міжнародних міграційних потоках над виштовхуючими факторами переважають притягуючі: Масей переконливо доводить, що різниця в доходах не є головним фактором, що зумовлює міграцію, — збільшення доходів не тягне за собою миттєве виникнення припливу, так само як і зниження доходів миттєвий міграційний відтік. Як основну детермінанту стійкості міграційних потоків Масей називає мережі (networks), створювані мігрантами, які відповідають за зв'язок із батьківщиною та діаспорою, зокрема у формі грошових переказів [61].

Теоретичні уявлення про мігрантів зафіксовано в імпліцитно або експліцитно сформульованих дисциплінарних образах, зміст яких відображає специфіку мігранта як суб'єкта індустріалізації та глобалізації, на відміну від інших суб'єктів досліджуваних процесів.

Загалом можна стверджувати, що динаміка теоретичних ракурсів розгляду мігрантів відповідала динаміці соціальних проблем, пов'язаних із феноменом міграції. Латентно закладена у наукових концепціях аж до 1980-х років передбачувана логіка поведінки мігранта була свідомо європоцентристською: раціональним та природним вважалося те, що кожен мігрант прагне стати європейцем.

До кінця ХХ століття соціально-економічні проблеми розвинених країн, які вирішуються за допомогою міграцій, стали дедалі більше помітно доповнюватися соціальними проблемами, що породжуються масою мігрантів,

яка збільшується. Як виявилось, мігранти не завжди прагнули стати повноцінними європейцями у межах призначеного їм місця у соціальному просторі. Почала викликати сумніви «раціональність» економічної поведінки мігрантів. За оцінками узагальнюючих досліджень «у теоретичних роботах цього періоду швидше розглядалися гіпотетичні, ніж реальні міграційні потоки» [60, с. 14].

У більш пізній час переважну та найбільш проблемну частину міграційних потоків склали представники країн, що розвиваються. Щодо них, широкого поширення набули дослідження в рамках теорії нової економіки міграції. Міграція розглядається цією теорією як специфічна стратегія виживання у країнах «третього світу».

На відміну від теорії неокласичної економіки, яка передбачає міграцію на постійній основі, нова економічна теорія міграції виходить з того, що раціонально діючий суб'єкт долає інституційні недоліки у своїй країні шляхом тимчасової роботи за її межами. У цьому підході виділяється відносно нова характеристика як міграційних потоків, і самих мігрантів: потоки не видаються як виключно переселенські, а самі мігранти — як такі, що прагнуть інтегруватися в «цивілізоване» суспільство з його системою цінностей.

Фіксуються і нові характеристики спільнот, що приймають. Так, згідно з теорією сегментованого ринку праці, у розвинених економіках має місце роздвоєння ринків робітників сили. У первинному секторі, який забезпечує стабільну, добре оплачувану роботу, зайняті переважно громадяни цієї держави. Вторинний сектор, що демонструє слабку стабільність та невеликі можливості вертикальної мобільності, де потрібні некваліфіковані працівники з низькими заробітками, не є привабливим для національної робочої сили та формує постійний попит на робітників-мігрантів.

Поряд із секторами первинної та вторинної праці, що формують стійкий попит на робочу силу певної кваліфікації, створюється третій, анклавний мігрантський ринок праці, де іммігранти працюють на своїх співвітчизників [67, с. 54].

До цього можна було б додати, що зараз анклавний мігрантський ринок праці є основним постачальником робочої сили у вторинний ринок, і вже тут відбуваються етноекonomічні ніші зайнятості. Більше того, стабільна присутність на ринку праці нелегальних мігрантів навіть у країнах з розвинутою системою імміграційного контролю та з жорсткими імміграційними законами дозволяє припустити, що нелегальна праця, тобто праця низькооплачувана та соціально незахищена, є невід'ємною складовою сучасних розвинених економік.

Нині дуже помітною стає така функція міграційних потоків, як заміщення (а не доповнення) мігрантами місцевих працівників через нижчі претензії мігрантів до рівня заробітної плати та умов праці, тобто демпінг (збивання) цін на ринках праці у вигляді завезення мігрантів.

Поняття міграції досить багатозначне за змістом. У сучасній науці існує багато визначень цього поняття, що пояснюється різним смисловим наповненням одного і того ж терміну. Згідно з одними, міграція — це постійне переміщення окремих осіб чи груп із одного місця у друге [62].

Інші розуміють міграцію населення як переміщення людей (мігрантів) через межі певних територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. [12, с. 156] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «міграція»

№	Автор	Визначення
1	Аверіхіна Т. В., Шаркова Г. І. [1]	Будь-яке територіальне переміщення, що відбувається між різними населеними пунктами, однією чи кількома адміністративно-територіальними одиницями, незалежно від тривалості, регулярності та цільової спрямованості.
2	Piper N., Withers M. [66]	Складне соціально-економічне явище, яке пов'язане з різними сторонами господарського та соціально-політичного життя суспільства, формуванням та проявом тенденцій їх зміни.
3	Ровенчак О., Володько В. [23]	Територіальні (просторові) пересування людей через державні кордони, пов'язані зі зміною постійного місця проживання та громадянства, зумовлені різними факторами (сімейними, національними, політичними та іншими) або з перебуванням у країні в'їзду, що має довгостроковий (понад 1 року), сезонний та маятниковий характер, а також з

		циркулярними поїздками на роботу, відпочинок, лікування тощо.
4	Малиновська О. [13]	Об'єктивні, зумовлені економічними, політичними, соціальними, демографічними та іншими причинами, врегульовані нормами права суспільні відносини.
5	Горбачова І. В. [6]	Сукупність правових відносин, що складаються у мігрантів у процесі територіальних переміщень, зумовлених необхідністю їх державного регулювання, реалізацією особистих інтересів і, як правило, привабливих за собою набуття ними надалі нового правового статусу

Згідно із дослідженнями української вченої О. Малиновської, вивчення міграції населення українськими дослідниками практично не проводилось до 60-х років ХХ століття. Міграційні дослідження в Україні упродовж тривалого періоду вважалися небажаними, а використання міграційної статистики було обмежене цензурою. Тільки потреби вивчення переміщення великих мас працівників на освоєння цілинних земель, копалень Сходу та Півночі СРСР та «відлига» 1960-х років сприяли поверненню уваги науковців до проблематики міграції. Їхній аналіз був спрямований насамперед на статистичні дані щодо масштабів, спрямованості, складу міграції населення.

«У 1970–1980-ті рр. відбувся поворот до теоретичного пояснення міграційних процесів, залежності між міграціями та іншими суспільними процесами, методології досліджень, розробки заходів міграційної політики» [12, с. 158].

Суттєве зростання масштабів та інтенсивності міжнародної міграції населення наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовило інтерес українських соціологів до проблематики міграції. Водночас львівські науковиці О. Ровенчак і В. Володько зазначають, що їхні дослідження «мають доволі фрагментарний характер і недостатньою мірою висвітлюють такі аспекти міжнародної міграції, як проблеми соціокультурної адаптації іммігрантів та зміни в їхніх ідентичностях і практиках» [23, с. 9].

У порівнянні з працями західних колег, дослідження українських вчених набагато частіше спрямовані на виявлення рушійних сил та наслідків міграції населення, недостатньо уваги натомість приділяється трансформаціям

ідентичності міжнародних мігрантів. Замість концептуалізації міграції населення, дослідження українських вчених, на думку дослідників, занадто часто зосереджені навколо збору емпіричних даних соціально-економічного характеру.

Міграція населення це не тільки просте механічне пересування людей, а й складний соціально-психологічний процес, що зачіпає закономірності поведінки та спілкування людей, їх діяльність, обумовлені включенням індивідумів у соціальні групи, і навіть психологічні особливості соціальної психології народів. Вивчення впливу міграційних процесів на соціальну психологію народів є важливим, оскільки міграція населення відіграла провідну роль в історії людства. З нею пов'язані процеси заселення, господарського освоєння, розвитку продуктивних сил, поширення освіти, а також змішання рас, мов і народів.

Характер міграцій населення останні десятиліття досить істотно змінився. Поряд з економічними факторами, все більшого значення набувають політичні та соціально-психологічні чинники. Іноді міграції зумовлені національними та релігійними мотивами. Міграція зачіпає такі важливі питання як природа суспільних відносин, співвідношення індивідуальної та суспільної свідомості, закономірності спілкування, поведінки та діяльності людей.

Етнічний дискомфорт під впливом економічного та соціально-політичного фактора легко переростає в суспільні фобії й обертається зростанням інтолерантних і міграційних стратегій. Водночас етнічний комфорт, визначаючи ступінь привабливості певної етнотериторіальної спільноти, передбачає характерну для конкретного регіону історично вироблену модель оптимальної «міжетнічної (культурної) дистанції; вона не перешкоджає міжгруповій взаємодії, але водночас час забезпечує цілісність та ефективно відтворення етнічних ідентичностей» [13].

Останнім часом до факторів, що визначають масштаби міграції, додалися нові: національні конфлікти, процес суверенізації республік, що

загострив національні та соціальні відносини тощо. Наприкінці 80-х - на початку 90-х років пріоритетне місце у причинах відтоку іншомовного населення зайняли морально-психологічні та етнічні установки (наприклад, мова), міжнаціональні конфлікти. [41]

Саме міграція актуалізує проблему дистанцій та кордонів у міжетнічній взаємодії. На думку Ф. Барта, чия робота *Ethnic Groups and Boundaries* стала основою для концептуального переосмислення етнічності, етнічна спільнота ідентифікується не за специфікою культури, яка може змінюватися в межах її кордонів, а за тими кордонами, якими спільнота сама себе окреслює. Факт постійної дихотомії між спільнотою та «зовнішніми» контрагентами дозволяє досить достовірно визначити її межі.

Можна говорити про те, що інтенсивна дія міграції впливає на формування нових рис, суб'єктивних особливостей типів етногрупи (етнічна стійкість біологічної активності, стійкість регуляційних відносин) або на втрату наявних особливостей стійких етнотипів (унікальність етнічної творчої діяльності, стійкість усвідомленості власності групи до етносу).

У цьому сенсі етнічність є стратегією відмежування в ході створення і трансмісії етнічних кордонів; це дієвий і реальний спосіб вираження групової ідентичності, яка пов'язує членів групи «ми», щоб наголосити на відмінності від «чужих» («вони») [36].

Цей підхід активно використовується у порівняльному мовознавстві, етнопсихолінгвістиці, соціологічних міграційних дослідженнях, які демонструють актуалізацію етнічності в ході різних соціальних практик та процесів, що супроводжують міграцію та формують етнічні кордони.

Сучасність завжди визначається історією. У соціології та психології націй нерідко використовується поняття «національні почуття» — ставлення особистості до своєї нації та інших націй, до способу життя.

Вони сприяють закріпленню національного стереотипу. Національні почуття виявляються у повазі до інших національностей у вигляді національної гордості, любові до своєї культури, способу життя.

Національна гордість – продукт звичайного виховання, освіти. Надмірне почуття гордості своєї нації може призвести до національного егоїзму. Існують також поняття національний сором (протилежність національної гордості) та національний нігілізм (заперечення національної культури). Чим культурніше нація, то більше в ній розвинені міжнародні почуття. Психологічні особливості образу та стилю життя нації завжди впливають на формування особистості. Важливість розробки психології нації, методик її вивчення у тому, що її досягнення допоможуть боротися з расизмом, націоналізмом тощо.

У розвитку міграції розрізняють кілька типів міжетнічних взаємодій. У першому випадку має місце етнічна близькість (мовна та культурна) переселенців та корінних жителів, у другому – їхня етнічна неоднорідність.

Негативні соціально-психологічні та соціокультурні наслідки можливі в обох випадках, оскільки міграція передусім проявляється у зростанні навантаження на соціально-економічну та соціокультурну сфери. Це, у свою чергу, призводить до неминучого зростання конкуренції, оцінка якої в масовій свідомості так чи інакше сприймається крізь призму етносоціальних та міжетнічних відносин. Етнічна ідентичність, за Ф. Бартом, утворюється внаслідок взаємодії груп; залежно від контексту вибираються специфічні риси (культурні образи), які наділяються символічними сенсами і застосовуються для конструювання кордонів етнічної власності, що є важливим у розмежуванні національності [36].

Це розуміння етнічної ідентичності також є актуальним і при дослідженні діаспоральних стратегій. У культурі нації відображається її перетворююча діяльність, яка включає результати діяльності та засоби її здійснення. Культура спільноти є видовою, оскільки в ній відображається історія конкретної спільноти.

Протягом усієї історії розвитку людського суспільства різні народи вступають до економічних, політичних, військових, культурних, наукових та інших відносин. У процесі спілкування цих народів відбувалося формування

різних типів двомовності та багатомовності. Двомовність у первісному суспільстві носила випадковий і тимчасовий характер, який отримав назву елементарної первісної двомовності.

З появою багатонаціональних держав виникають складніші форми спілкування між народами. На цьому етапі суспільного розвитку людства з'являються білінгви, полілінгви та професійні перекладачі. Стійкі форми та типи двомовності виникли в епоху феодалізму. Поява функціональної двомовності була характерним явищем у світі індуїзму (давньоіндійська мова – санскрит); у китайців, корейців, японців, в'єтнамців – веньянь (давньокитайська) та тибетська; у мусульманських народів – класичний арабський та класичний перський; у християн – це грецька, латина, церковнослов'янська; у світі юдеїв – культовий іврит і т. п. Міграційні процеси за змістом, причинами та наслідками мають джерела та різні форми прояву майже у всіх сферах життєдіяльності людини й суспільства, вивчаються в різних контекстах і на різних рівнях.

Отже, міграційні процеси мають значне суспільне значення. Це обумовлює як неоднозначне ставлення до міграції та мігрантів на рівні держав, що формалізується у вигляді певного варіанту міграційної політики, так і об'єктивну необхідність державного регулювання міграційних процесів, які, з одного боку є об'єктом прямого впливу держави, та з іншого, демонструють опосередковану чутливість до політичних рішень.

Національні та етнічні відносини є специфічною формою суспільних зв'язків, що відбивають все багатство та різноманіття суспільного життя. Водночас національні та етнічні відносини – суворо певна сфера суспільних відносин, «кордони» якої окреслені об'єктом взаємодії етнічних спільнот та їх представників. У міру поширення різних стандартизованих форм професійної діяльності, етнічна специфіка сучасних народів поступово переміщується зі сфери матеріальної культури у сферу духовного життя. Не можна не враховувати і виникнення нових традицій, у тому числі у сфері повсякденної побутової культури.

Таким чином, починаючи з другої половини XIX ст., процеси міграції населення та пов'язані з ними соціальні, економічні й політичні зміни постійно перебували в центрі уваги західних дослідників, які сформулювали цілу низку концепцій, що пояснюють різні аспекти міграційних процесів і міграційної поведінки. Неослабний інтерес до теоретичного та емпіричного дослідження міграції свідчить про збереження її важливої ролі в житті сучасного суспільства. У соціологічних теоріях міграції простежується чітка спадкоємність: більшість учених спираються на досвід попередників, зокрема, апелюючи до «законів міграції» і факторів Равенштайна, що притягають і виштовхують.

1.2. Демографічні та соціокультурні виклики міграції

Міграція є важливим компонентом демографічного розвитку. Вона має значний вплив як на динаміку чисельності населення, так і на його структури. Міграція населення є складним і багатоаспектним процесом, прямо чи опосередковано пов'язаним з усіма аспектами суспільного життя.

Міграції як особливе явище розглядаються з різних точок зору: економічної, соціальної, історичної, культурної, демографічної та етнічної [2].

Міграція населення стала однією з найбільш характерних рис сучасного суспільства, його невід'ємною характеристикою, необхідним елементом; вона виконує важливі соціальні функції, такі як перерозподіл трудових ресурсів, поширення культури, подолання значних відмінностей між містом та селом, зближення народів тощо. Протягом усієї історії людського розвитку міграції були не менш важливим компонентом демографічного розвитку, ніж смертність або народжуваність.

На початку XXI століття міграцію населення країн і регіонів припливу та відтоку дедалі частіше розглядають не лише з точки зору її впливу на чисельність населення та пропозицію робочої сили, але й з урахуванням змін у структурі населення. Так, у концепції «заміщуючої міграції» робиться акцент

на тому, що міграційні потоки стали відігравати важливу роль у формуванні статеві-вікової структури населення.

Поява цієї концепції пов'язана з розвитком двох тенденцій: скорочення чисельності населення багатьох країн та демографічним старінням. Для подолання цих гострих проблем розглядається можливість впливу на міграційні потоки таким чином, щоб загальна чисельність населення та працездатного населення залишалася стабільною, а чисельність осіб старшого віку не збільшувалася.

У вивченні міграційних процесів широко відомий підхід селективності за віковими категоріями. Відповідно до робіт А. Роджерса та Л. Ж. Кастро, вікові коефіцієнти міграції демонструють певні закономірності між країнами та у часі. Вони змоделювали типову криву вікової інтенсивності міграції, яка добре відображає ці закономірності. Ця крива характеризується трьома піками міграційної активності: у віці до працездатного, у працездатному віці та у старшому віці. Перший пік визначається головним чином бажанням молоді здобути освіту за кордоном. При цьому в умовах глобалізації та зі збільшенням соціальної мобільності серед студентів показник інтенсивності міграції в молодому віці значно вищий за решту [69].

Таким чином, можна підсумувати, що міграція має чітко виражену селективність, насамперед за віком. Наймасштабнішою віковою групою, що бере участь у міграції, є особи, які перебувають у молодому працездатному віці, найменш активні особи старшого віку.

Величезний вплив на демографічні процеси має саме той міграційний потік, який осідає в країні та поповнює її постійне населення. Така міграція може використовуватися для повного або часткового погашення негативного природного приросту, тобто природних втрат населення, або як доповнення до позитивного природного приросту.

Міграційний потенціал є сукупністю складових його функціональних потенціалів (субпотенціалів). Серед них найчастіше виділяють соціально-демографічний та економічний потенціал мігрантів. Однак на сьогодні не

існує загальноприйнятої структури міграційного потенціалу, що дозволяє самостійно визначати основні елементи, що входять до складу потенціалу залежно від особливостей міграційної ситуації країн-донорів і країн-реципієнтів, а також від державної міграційної політики, що проводиться в країні. Структура міграційного потенціалу розкриває його елементний склад, можливості формування та розвитку. Важливо підкреслити, що запропоновані авторами елементи міграційного потенціалу є умовними, оскільки всі вони тісно пов'язані між собою і взаємозалежні, що не дозволяє провести точний кордон і визначити ступінь інтегративної сукупності якісних та кількісних характеристик мігрантів. Всі елементи структури можна згрупувати на складові з різних підстав класифікації. Проте запропонована структура є необхідною для повноти вивчення багатогранності міграційного потенціалу (рис.1.1).

Розглянемо деякі елементи міграційного потенціалу докладно.

Рис. 1.1. Типова структура міграційного потенціалу населення на території

Соціально-культурний (інтеграційний) потенціал мігрантів є готовністю мігрантів стати членами приймаючої спільноти. На першому етапі мігрант пристосовується до нових соціокультурних умов, у перспективі прагне залишитись у країні на тривалий термін або стати громадянином.

На інтеграційний потенціал значний вплив має параметр «тривалість перебування на території вселення», від якого залежить рівень дистанційності від рідної культури, частота контактів з рідними та близькими, що залишилися на батьківщині. Адаптуючись до нових умов, мігранти змушені вирішувати цілу низку побутових проблем та адміністративних питань. До структури ресурсного потенціалу, що сприяє інтеграції мігрантів, входить:

- доступність об'єктів соціального середовища;
- гарне володіння мовою;
- міцність родинних зв'язків;
- соціокультурні відмінності між країнами, які беруть участь у міграційному обміні;
- самоорганізація різних етнічних груп;
- розвиненість неформальних мереж взаємодії;
- установки на повернення на батьківщину, інтеграцію в новій країні або «життя на дві країни »;
- орієнтація на міжнаціональні шлюби й т.п. [1].

Для формування інтеграційного потенціалу велике значення має розвиток неформальних соціальних мереж. За допомогою мереж мігранти знаходять роботу, житло, вирішують нагальні проблеми. Основна функція таких мереж — убезпечити членів групи від реальних чи уявних загроз за умов важкої життєвої ситуації. Від успішного вирішення проблем залежатиме ступінь адаптованості або інтегрованості мігрантів у суспільство, що приймає. Потенціал етнічної соціальної мережі – це «непросто сукупність індивідуальних актів територіальних переміщень етнічних мігрантів, реалізованих ними незалежно друг від друга, а сукупність мережевих зв'язків

учасників міграційних процесів, які з'єднують їх у різних районах вибуття і прибуття» [41].

Інтеграційний потенціал обумовлений ціннісно-мотиваційними особливостями й часто залежить від етнічної ознаки, який впливає на силу або слабкість взаємозв'язків. Мережі з сильними взаємозв'язками допомагають мігрантам здійснювати всі свої соціальні дії (пошук роботи, вибір території проживання, оформлення документів тощо), при цьому зберігається соціальна дистанція з місцевим населенням.

Таким чином, міграція є соціально-демографічним процесом, який виконує найважливіші соціальні, економічні, політичні та культурні функції. Але водночас вона завжди залишалася одним з основних демографічних механізмів, які разом із відтворенням населення, його чисельністю та віковим складом забезпечують підтримку демографічного балансу у певних територіальних одиницях різного рівня – від невеликих сільських поселень до величезних міст, цілих штатів і навіть континентів.

1.3. Наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн реципієнтів

Масова міграція населення стала одним із характерних явищ другої половини ХХ ст. Причинами міграції можуть бути фактори економічного та неекономічного походження. Причини економічного характеру зумовлені різним рівнем економічного розвитку окремих країн, при цьому робоча сила прагне переміститися з країн з низьким рівнем життя до країн з вищим. До неекономічних причин міграції належать політичні, національні, релігійні, расові, сімейні та інші фактори. Економічними біженцями вважаються емігранти, яких спонукає до виїзду з рідної країни масове зубожіння внаслідок поганих економічних умов, таких як інфляція, масове безробіття, високий рівень цін, не виплата заробітної плати тощо.

За словами А. Адеподжу, це "міграція як стратегія виживання сім'ї". Сьогодні таке явище характерне для слаборозвинених країн Африки, Азії та

Південної Америки. Його метою є забезпечення фізичного виживання членів сім'ї як у країні імміграції, так і на батьківщині за рахунок грошових переказів мігранта.

Особливі причини має інтелектуальна еміграція, або відтік мозку. Тут пріоритетними є економічні чинники: незадовільний рівень заробітної плати, слабка матеріально-технічна база теоретичних та прикладних досліджень, неможливість доступу до напрацювань зарубіжних колег та наукових контактів, спричинені обмеженим фінансуванням наукової та технічної діяльності [35, с. 168].

Політичні причини переважно виникають, коли йдеться про вимушену еміграцію, що викликає потоки біженців різних видів. Одним із видів політичних причин еміграції є етнічні внутрішньодержавні конфлікти та громадянські війни, замішані на класових, регіональних, ідеологічних протиріччях або боротьбі за владу. До освітніх причин належать бажання вчитися за кордоном, здобути освіту, недоступну на батьківщині, підвищити свій професійно-кваліфікаційний рівень, вивчити іноземну мову, щоб згодом використовувати свою освіту у роботі вдома чи за кордоном. Вплив міжнародної міграції на країни-реципієнти формує досить складну картину поєднання позитивних та негативних ефектів. Досвід країн-членів ЄС свідчить, що в результаті оптимально збудованої міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції та максимізується її позитивний вплив на національні економіки [17, с. 18].

Найважливіші позитивні зовнішні ефекти для країни-реципієнта:

- збільшення сегмента робочої сили в економіці, обсягів виробництва, внутрішнього ринку;
- надходження інтелектуального капіталу в економіку;
- поліпшення ситуації на ринку праці; зростання конкурентоспроможності продукції.

Негативні зовнішні ефекти для країни-реципієнта внаслідок міжнародної міграції:

- збільшення бюджетного навантаження за рахунок безробіття;
- зростання тіньового сектору економіки;
- додаткові витрати на нейтралізацію соціальної напруженості та криміналізації [69].

Збільшення кількості мігрантів може стимулювати зростання злочинності, торкаючись всіх груп населення регіону, а не тільки іноземних громадян. Міграція нерідко викликає невдоволення та агресію з боку місцевого населення, оскільки вплив іншої культури змінює місцеву, що сприяє дестабілізації у суспільстві. Нація втрачає свою ідентичність та згуртованість, з'являються певні групи людей з радикальними ідеями як з одного, і з іншого боку.

Міграція завжди була пов'язана з гострими та довгостроковими економічними та соціальними подіями, але її напрямок ніколи не можна було передбачити. Особливу роль в цих потоках грає тимчасова трудова міграція. Як правило, дві третини міжнародних мігрантів складають трудові мігранти.

Незалежно від потенційних змін, більшість мігрантів зрештою стають частиною робочої сили у своїх нових країнах. До глобальних працівників можна віднести тимчасових трудових мігрантів, підприємців-мігрантів, біженців, які прагнуть отримати доступ до місцевих ринків праці в країнах призначення, та будь-які інші категорії працівників, які живуть і працюють у країні, відмінній від країни свого походження.

У дослідженнях зарубіжних авторів, присвячених вивченню особливостей міграційного потенціалу в країнах-реципієнтах, розглядається тема зміни статусу мігрантів [51], ролі статусу особистості у підприємницьких намірах мігрантів [37], інтерактивного впливу статі, національності та рідної мови на результати роботи мігрантів [44], осмислених наративів, які дозволяють кваліфікованим працівникам-мігрантам розвивати позитивну ідентичність в умовах зниження професійного рівня, що визначають фактори грошових переказів на рівні країн-донорів [45].

Найчастіше у дослідженнях відзначається внесок в економіку приймаючих країн висококваліфікованих мігрантів. Проте, низькокваліфіковані мігранти також відіграють значну роль. У країнах з великою часткою висококваліфікованих місцевих жителів низькокваліфіковані робітники-мігранти доповнюють навички місцевих жителів, займаючи робочі місця у непривабливих секторах економіки [53].

Сучасні моделі міграції змінюють уявлення про мігрантів та міграцію. З'являються нові коридори міграції, з все більш різноманітних країн походження, при цьому пункти призначення мігрантів не змінюються і, в основному знаходяться в Західній Європі, Північній Америці та регіоні Перської затоки [38].

Таким чином, міграція глобалізувалася з точки зору країни призначення, але не з точки зору країни походження. Це загалом відображає асиметричний характер процесів глобалізації.

Хоча багато країн вітають кваліфікованих мігрантів, сподіваючись заповнити дефіцит ринку праці, дослідження показують, що чим кваліфікованіші мігранти, тим менше у них шансів знайти відповідну роботу порівняно з їхніми місцевими колегами.

Це явище називається «парадоксом навичок» і поширене в багатьох країнах, які приймають мігрантів (наприклад, у Західній Європі, США, Канаді) з двох причин: по-перше, навіть якщо мігрант має високий рівень освіти, його соціальний статус («бути мігрантом») залишається низьким у країні прийому і цей статус мігранта не повинен заплямувати високий професійний та соціальний статус місцевих фахівців; і, по-друге, конкуренція за висококваліфіковані робочі місця жорсткіша, ніж за низькокваліфіковані [40].

Для формування міграційного потенціалу важливо зрозуміти, як кваліфіковані мігранти реалізують свою кар'єру в місцевому контексті, з якими перешкодами стикаються у створенні мережі, порівнянної з тією, яку вони залишили у країні результату. Основна перешкода — низький статус більшості мігрантів. Для мігрантів залишається один вихід — прагнути стати

частиною неформальних етнічних мереж. Хоча ці мережі і забезпечують деяку підтримку мігрантам, вони, як правило, не є способом реалізації кар'єри, оскільки не пов'язані будь-якими контактами з високо статусними представниками етнічної групи. Для мігрантів включення до ринку праці забезпечує велику економічну безпеку та підвищує їх добробут та почуття приналежності до приймаючого суспільства.

Найбільш очевидним та безпосереднім демографічним наслідком міграції у той чи інший район є збільшення загальної чисельності населення цього району.

Сьогодні міграція є основним чинником зміни чисельності населення у багатьох частинах світу. Потенційні мігранти також можуть змінити вікову структуру у країнах призначення. Більшість мігрантів – це молоді люди у віці від 20 до 40 років, що позитивно впливає на показники старіння населення, тому що частка населення старшого віку може знижуватися через міграцію молоді.

Міграція до країни призначення також може вплинути на регіональний розподіл населення, оскільки значна частка мігрантів, як правило, селиться у міській місцевості. Потенціал мігрантів може вплинути на народжуваність країни призначення.

Як правило, жінки-мігрантки мають більш високу фертильність, ніж корінні жінки. Оскільки абсолютна більшість жінок-мігранток перебуває у дітородному віці, їхній внесок у число народжень у країні призначення відносно високий, а частка їх народжень перевищує частку народжень у загальній чисельності населення.

Дослідження смертності мігрантів у країнах показують, що мігранти, як правило, мають нижчу смертність, ніж корінні жителі [70], що виглядає парадоксально, оскільки їх соціально-економічні умови в країні призначення часто менші сприятливіші, ніж у місцевих жителів.

Однією з причин може бути позитивний відбір мігрантів – так званий «ефект здорового мігранта», який передбачає, що вони, як правило, є одними

з найздоровіших у районі свого походження і живуть довше, ніж їхні співвітчизники [39]. Проте фактори вразливості щодо здоров'я та стійкості мають динамічний характер і змінюються з часом. Хороше здоров'я може бути підірвано нестабільними умовами праці після міграції.

Іншим поясненням цього феномену є так званий латиноамериканський парадокс «зсув (ухилення) лосося» [34], вперше досліджений у США на прикладі латиноамериканських мігрантів. Цей парадокс припускає, що мігранти повертаються в район свого походження перед смертю, і, таким чином, не сприяють підвищенню рівня смертності в районі призначення.

Ця гіпотеза передбачає, що багато трудових мігрантів повертаються додому після тимчасової роботи, виходу на пенсію або важкої хвороби. Це означає, що їхня смерть відбувається на їхній рідній землі і не враховується у звітах про смертність у країнах прийому [34].

Ще одне пояснення пов'язує низьку смертність про те, що мігранти привносять здоровий спосіб життя із культури свого походження. Однак варто враховувати низьку якість даних про чисельність та смертність мігрантів. Крім того, що мігранти з високою народжуваністю або низькою смертністю роблять внесок у середній рівень народжуваності та смертності в суспільстві, вони можуть впливати на народжуваність і смертність серед місцевих жителів.

Мігранти можуть переносити інфекційні захворювання, що впливають на смертність у суспільстві, або змінювати норми народжуваності та репродуктивної поведінки місцевих жителів. Часто потенціал міграції стимулює подальшу міграцію. Мережі мігрантів та установи, які надають підтримку мігрантам, можуть поступово зробити міграцію незалежною від тих причин, які спочатку її викликали, і в результаті сукупного причинно-наслідкового зв'язку міграція, як правило, призводить до збільшення міграції.

Прослідкуємо демографічний потенціал мігрантів для країни походження. Зовнішня міграція впливає на народжуваність у країнах походження кількома способами. З одного боку, міграція може знизити

демографічне навантаження в густонаселених районах і, таким чином, сприяти підтримці прийнятних показників народжуваності.

З іншого боку, якщо один партнер мігрує, а інший залишається, їхнє дітонародження може бути відкладено або скасовано. Помічено, що нижча народжуваність і менша частка шлюбів спостерігається у країнах та районах з великою міграцією чоловіків.

Масова міграція чоловіків віком 25–35 років знижує потенціал для дітонародження через відсутність відповідних партнерів і впливає на фертильність [39]. На ефекти народжуваності побічно впливає міграція, внаслідок якої міграційні потоки збільшуються і мігранти, які успішно адаптувалися до нового середовища приймаючої держави, можуть мотивувати своїх співвітчизників до переїзду, сприяючи, таким чином, збільшенню народжуваності у приймаючих країнах.

На смертність у країнах походження мігрантів впливають кілька чинників. По-перше, повернення мігрантів на батьківщину у літньому віці або після хвороби із завершенням їхньої трудової діяльності сприятиме підвищенню показників смертності у місцях їх походження.

По-друге, на смертність впливає значна міграція життєво важливого медичного персоналу. З іншого боку, для сімей, що залишилися без піклування батьків, що мігрували, грошові перекази можуть збільшити дохід домогосподарства і, таким чином, побічно вплинуть на здоров'я та благополуччя сім'ї. А самі мігранти, повертаючись на батьківщину, розповсюджують новий спосіб життя, що включає ставлення до здоров'я як до цінності; формують здоров'язберігаючі поведінкові стратегії, залучаючи своїх родичів та друзів, що загалом може вплинути на показники смертності.

У будь-якому випадку мігранти, що раніше виїхали, створюють мережу для потенційних мігрантів, демонструють можливості, які раніше вважалися недосяжними, а грошові перекази і нові ідеї можуть дозволити все більшому числу людей виїжджати зі своєї країни.

Міграція є складним явищем, має як позитивні, так і негативні наслідки. Для різних країн і регіонів наслідки міграції можуть бути неоднаковими, як для тих, що віддають робочу силу, так і тих, що її приймають. Тому розглянемо позитивні та негативні наслідки міграції для країн еміграції та країн імміграції [10; 12; 24]. Міграційні наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів представлені у табл. 1.2

Таблиця 1.2

Міграційні наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів [10; 12; 24]

Країни-донори	Країни-реципієнти
Позитивні наслідки	
Пом'якшення умов безробіття на національному ринку праці Можливість отримання нових знань, професійного досвіду та покращення кваліфікації мігрантами Розширення міжнародних соціальних зв'язків Приплив грошових надходжень мігрантів Підвищення загального культурного рівня населення	Зростання продуктивності та ефективності праці Оптимізація структури ринку праці за рахунок реалізації вакансій нерезидентами в різних сферах економіки Покращення демографічної ситуації Формування нових інтегрованих культурних цінностей та удосконалення принципів ділової етики
Негативні наслідки	
Втрата людського потенціалу, як у кількісному, так і у якісному аспекті Можлива дискримінація громадян під час тимчасової роботи за кордоном Втрата національної самосвідомості, соціальне сирітство Посилення соціальної напруги у родинах, суспільстві	Виникнення конкуренції за високооплачувану роботу між корінним населенням та мігрантами Посилення навантаження на соціальну систему країни Етнічні непорозуміння, конфлікти, формування криміногенної ситуації у місцях компактного проживання мігрантів Підвищення рівня можливої втрати культурної ідентичності нації; збільшення загрози загострення соціально-культурних конфліктів (міжнаціональних, міжетнічних)

Отже, міграційні процеси мають значний вплив на демографічну та етнічну структуру як країн-донорів, так і країн-реципієнтів. Можна виділити основні наслідки для обох типів країн:

Країни-донори:

- масова міграція може спричинити зменшення населення країн-донорів, особливо якщо молоді та робочої сили переїжджають назавжди. Це може призвести до проблем з пенсійними системами та демографічного старіння населення;

- зміни в демографічній структурі: відтік молодого населення може призвести до зростання середнього віку населення. Це може мати наслідки для економіки, систем охорони здоров'я та соціального забезпечення;

- масова міграція може призвести до втрати висококваліфікованих працівників та фахівців, що може вплинути на інновації та розвиток у країні-донорі.

Країни-реципієнти:

- міграційні потоки можуть призвести до збільшення населення у країнах-реципієнтах, особливо у випадку масового в'їзду працівників та біженців;

- прибуття іноземців може призвести до культурних змін у країнах-реципієнтах, включаючи зміни в мові, кухні, релігії та інших аспектах культури;

- мігранти можуть приносити з собою нові навички та знання, що сприяє економічному зростанню та інноваціям у країні-реципієнті;

- міграція може впливати на демографічну структуру країн-реципієнтів, зокрема на склад за віком та за етнічною приналежністю.

На закінчення слід зазначити, що міграція не є проблемою. Це глобальне явище, вбудоване у багатогранний контекст із економічними, культурними, правовими та політичними елементами.

РОЗДІЛ II

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І МІГРАЦІЇ НА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ЄС

2.1. Основні риси міграційних потоків в країнах ЄС

Міграція дедалі частіше сприймається як основний засіб вирішення ряду демографічних та економічних проблем у країнах ЄС у довгостроковій перспективі. Але в останні роки змінився баланс між притягуючими та виштовхуючими факторами. Зростання міграційних потоків змінилося не лише кількісно, але й якісно: вони частіше мають економічний характер, а також включають процес воз'єднання сімей, вимушену та гуманітарну міграцію через збройні та міжнаціональні конфлікти, що надає виштовхуючим факторам інший зміст.

Міграційні потоки в країнах ЄС мають таку картину: внутрішня трудова міграція, міграція з третіх країн, процес воз'єднання сімей, біженці, переміщені особи, які шукають політичного притулку, сезонні та нелегальні мігранти, студенти, бізнес-міграція та ін.

Міграція зазнала фундаментальних змін з кінця Другої світової війни. Основною зміною став «глобальний міграційний поворот» у другій половині ХХ ст. у бік європейських країн, які раніше століттями завоювали інші країни. Потім під впливом таких факторів, як старіння населення, високі темпи економічного зростання та створення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) як зони вільної торгівлі та міграції, Європа перетворилася на головний міграційний напрямок, який приваблює вихідців з колишніх колоній та країн на периферії Європи.

На початку 2000-х років країни ЄС зіштовхнулися із серйозними наслідками зростаючого припливу мігрантів, включаючи нелегалів та біженців. При цьому мотиви трудових мігрантів першого покоління, тією чи іншою мірою адаптуватися до проживання в Європі, змінилися небажанням нових мігрантів та нащадків першого і наступних поколінь інтегруватися в

спільноту, що приймає, а збільшення сімейної та гуманітарної міграції призвело до переваг жити на посібники та зростання утриманських настроїв.

Існує взаємозалежність двох тенденцій – міграційних та інтеграційних. Інтеграційні процеси впливають на кількісні та якісні показники міграційних потоків, так, у періоди розширення ЄС зросла внутрішня мобільність, спостерігалася зміна мотивів міграції, ріс приплив освічених мігрантів та ін.

Особливості міграції до ЄС вплинули на існуючий баланс між національним та наднаціональним форматом управління потоками мігрантів, на загальноєвропейську міграційну політику. Можна виділити чотири основні етапи міграційних процесів у країнах ЄС. Вони були пов'язані з різними фазами економічного розвитку, трансформацією економічної ідеології та змінами потреб ринку праці, демографічними зрушеннями, а також з розширенням ЄС та розвитком європейської інтеграції. Ці зміни у свою чергу визначали специфіку того чи іншого етапу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні етапи міграційних процесів у країнах ЄС [10; 12; 24]

№	Етап	Характеристика
1	Із закінченням Другої світової війни та продовжувався до початку 1970-х років	В основному це був період масової трудової міграції, а також еміграції з країн ЄС, переважно в США, де на вихідців з Західної Європи у 1951–1960 роках припадало 47.2%, а 1961–1970 рр. 30.2%. Він збігся з розвитком інтеграційних процесів та створенням ЄЕС у 1957 р.
2	Із середини 1970-х до середини 1990-х років	Був пов'язаний з домінуючою роллю неоліберальної економічної політики, що полягала у дерегулюванні економіки, створення більш гнучких ринків праці з використанням тимчасових трудових мігрантів, припинення державного субсидування таких галузей, як гірничодобувна, суднобудування, важка промисловість, приватизацією державних компаній, зростанням економічної нерівності та ерозією соціальних зобов'язань.
3	Із середини 1990-х до 2008 років	Був пов'язаний з об'єднанням Німеччини, розвалом СРСР та соціалістичного табору та створенням демократичних урядів у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). 1990-ті роки характеризувалися посиленням

		суперечностей між демографічними процесами, потребами ринку праці та вибірковим підходом до доступу мігрантів у європейські країни.
4	Початок 2008 року - сьогодні	Був пов'язаний зі світовою економічною кризою, розширенням ЄС, трансформацією інтеграційних процесів і характеризувався стабілізацією внутрішньоєвропейської міграції та перевищенням очікувань щодо зростання потоку мігрантів із третіх країн.

Отже, згідно табл. 2.1, міграція до європейських країн в останні роки тісно пов'язана з процесами глобалізації, соціально-економічної та політичної стабільності та національною безпекою, а також зі збереженням культурної ідентичності країн ЄС.

Міграційні переміщення, що глобалізуються, вимагають узгоджених зусиль різних держав через якісно нову міграційну ситуацію та неефективність їх міграційної політики. Крім того, зростаюча масова міграція в Європі призвела до демографічних, етнічних і навіть ментальних змін, коли змінюються ціннісні орієнтири. Міграційні потоки все більше впливають на траєкторію розвитку європейської інтеграції. Фактично весь процес євроінтеграції являє собою пошук відповідей на постійно виникаючі виклики та спроби врегулювати розбіжності за допомогою наднаціональних актів, переговорів і компромісних рішень.

У період становлення Європейської спільноти існували доцентрові тенденції, їх ослаблення намітилося в час криз 1974-75 рр. та 1980-82 рр. і виникла тенденція розвитку вшир. Потім пішов процес посилення інтеграції вглиб, який перетворив Євросоюз на потужний регіональний союз (економічний, валютний, політичний) з визначенням трьох опор, але при цьому найбільш динамічно розвивається перша опора – економічна.

Правовий аспект вільного пересування між країнами-членами з найдавнішим стажем (так звані ЄС-15) поступово еволюціонував і впроваджувався між країнами, що приєднуються. В цьому контексті найновішим країнам-членам, які приєдналися після 2004 року (ЄС-13:

Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія.), поступово після приєднання також було надано вільне пересування. На рис. 2.1 показано кількість мігрантів у ЄС-15 та ЄС-13 у 1990, 2010 та 2023 роках у розбивці за напрямками.

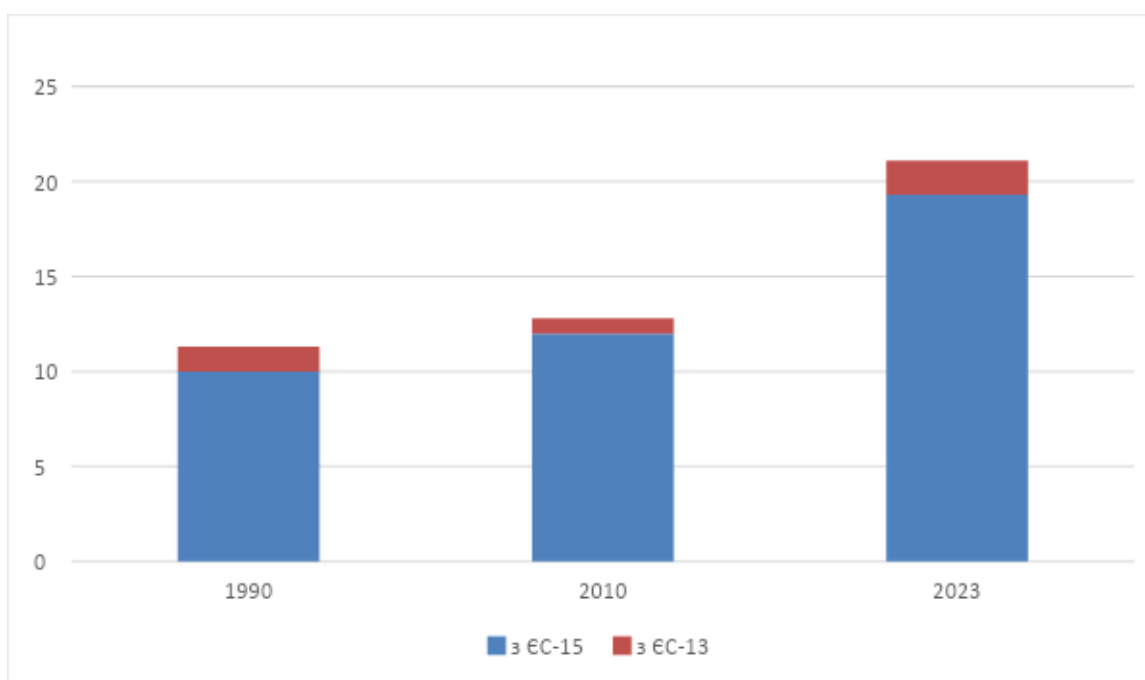

Рис. 2.1 – Внутрішньорегіональні переміщення до ЄС у 1990, 2010 та 2023 рр. (млн.чол) [64]

Рис. 2.1 показує, що переважна більшість мігрантів всередині ЄС обрали ЄС-15 як пункт призначення. Оцінка у 28% є середнім показником для всіх країн ЄС, які запровадили вільне пересування. Однак усередині ЄС існує значна неоднорідність міграції. Виявлено, що вплив вільного пересування є вищим (40%) у випадках, коли пунктом призначення є країни ЄС-15. Вплив вільного пересування на міграцію з ЄС-13 до ЄС-15 (48%) також більше, ніж у середньому у всіх країнах ЄС (28%) [64].

Часто існують певні моделі міграції, у яких грають роль географія, мова та культура. Наприклад, велика кількість поляків переїхала до Сполученого Королівства, Ірландії та Ісландії, тоді як румуни та болгари обрали Іспанію та

Італію, хоча більшість країн обмежували вільне пересування громадян новоприєднаних держав. Ще однією міграційною тенденцією є рух північних європейців до Південної Європи. Громадяни з Європейського Союзу складають дедалі більшу частку іммігрантів в Іспанії, в основному з Великобританії та Німеччини, але також з Італії, Франції, Португалії, Нідерландів та Бельгії.

Після світової кризи 2008–2009 років та міграційної кризи 2015 року з'явилися ознаки трансформації євроінтеграції, коли виникли відцентрові тенденції та елементи регіоналізації — утворення окремих груп усередині ЄС, які обстоюють власні інтереси. Через різний рівень економічного, соціального та політичного розвитку нових країн ЄС та держав «старого ядра» інтеграційні процеси в них розвиваються по-різному, з різною швидкістю і досить суперечливо, враховуючи наявний баланс між економічною та політичною інтеграцією. Останнє розширення призвело до зміни рівноваги, що склалася всередині Євросоюзу і, можливо, до формування критичної маси самого угруповання, що об'єднала дуже різні країни зі своїми економічними та соціально-політичними особливостями, історією та традиціями. Далось взнаки й «соціалістичне минуле» нових держав-членів, яке довгий час визначало їхній розвиток.

Економічна інтеграція є найбільш успішною частиною європейського проекту, проте інші напрями інтеграційних процесів періодично стикаються з серйозними проблемами та розбіжностями, особливо в тих сферах, де досі відсутній єдиний і узгоджений підхід, як-от міграційна політика.

Конфлікти на Близькому Сході, в Північній Африці та Україні значною мірою спричинили кризу біженців. УВКБ ООН повідомило, що основними причинами цієї кризи стали війни в Сирії (з 2011 року донині) та Іраку, а також нестабільність в Афганістані та Еритреї. Дії “Ісламської держави” в Іраку, конфлікти в Ємені, Україні, Афганістані та Сомалі також посилили кризу. Крім того, близько трьох відсотків населення Еритреї втекли з країни через репресивний режим [47].

Ці країни перебувають у становищі «країн, що породжують біженців», а їхні громадяни вважаються такими, що мають право на статус біженця та потребують міжнародного захисту. На рис. 2.2 наведено основні регіони конфліктів, які призвели до збільшення кількості прохачів притулку у європейському регіоні [47].

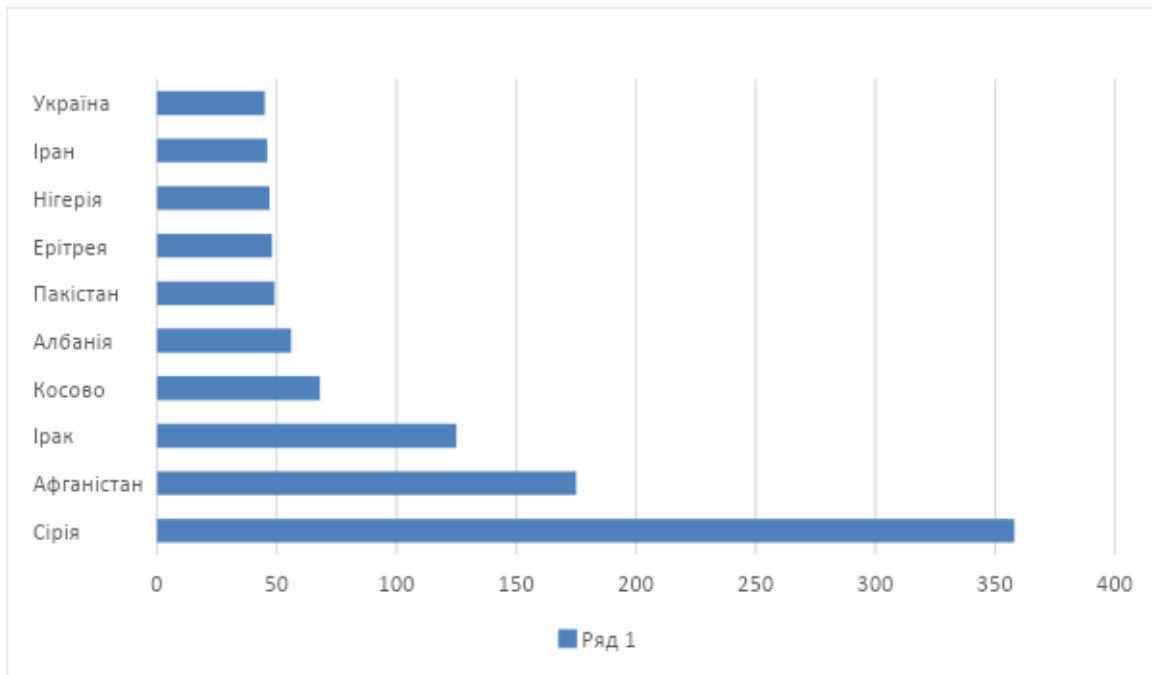

Рис. 2.2. Особи, які шукали притулку в ЄС, у тис. 2023 р. [49]

Варто зазначити, що багато людей, які переміщуються Європою, рятуючись від бідності, насправді приїжджають із самої Європи. За перші шість місяців 2019 року близько 45% заяв про надання притулку в Німеччині надійшли з балканських країн. І хоча не всі, хто прибуває до Європи, звертаються з проханням про надання притулку, багато хто це робить.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на міграцію та мобільність людей у європейському регіоні, оскільки країни обмежили міжнародні, транскордонні та внутрішні пересування, щоб мінімізувати поширення та вплив вірусу, що підтверджується несподіваними показниками за 2020 рік.

Протягом цього року пандемія значно скоротила кількість нелегальних прибуттів до ЄС, приблизно на 85% [59].

Рекордно низькі цифри в основному пояснюються обмежувальними заходами, введеними як країнами-членами ЄС, так і третіми країнами транзиту та походження. Ковід також вплинув на зайнятість та інтеграцію мігрантів, оскільки закриття кордонів і заходи соціального дистанціювання ускладнили адміністративні процедури отримання дозволів на проживання та роботу, а також реалізацію програм інтеграції. Водночас пандемія підкреслила роль, яку мігранти грають у заходах Європи у відповідь на коронавірус, породжуючи позитивні середньострокові ефекти на економічний стан країни. Оскільки імміграція значно знизилася у 2020 році через відновлення внутрішніх кордонів ЄС під час блокування, показники імміграції у 2021 році залежали від розвитку пандемії коронавірусу та заходів у відповідь країн Європейського Союзу [59].

З початку повномасштабної агресії, з лютого 2022 року, українські біженці можуть безпосередньо скористатися статусом тимчасового захисту, який надає права, порівнянні зі статусом біженця. Користуючись цим правом, біженці не повинні подавати клопотання про надання притулку до припинення дії статусу тимчасового захисту. Тому доти, доки вони офіційно не звернуться за міжнародним захистом, вони не вважатимуться прохачами притулку у строгому значенні цього слова.

Станом на січень 2024 р., на перше місце за кількістю українських переселенців вийшла Німеччина, обігнавши Польщу. Так, у Німеччині перебуває близько 1,1 млн українців, у Польщі — 990 000. Далі йдуть Чехія (340 000), Іспанія (178 000), Італія (158 000) та Болгарія (157 000). За межами Європи найбільше українців прийняли США та Канада: у США близько 280 000, у Канаді — близько 234 500 [59]. (рис.2.3).

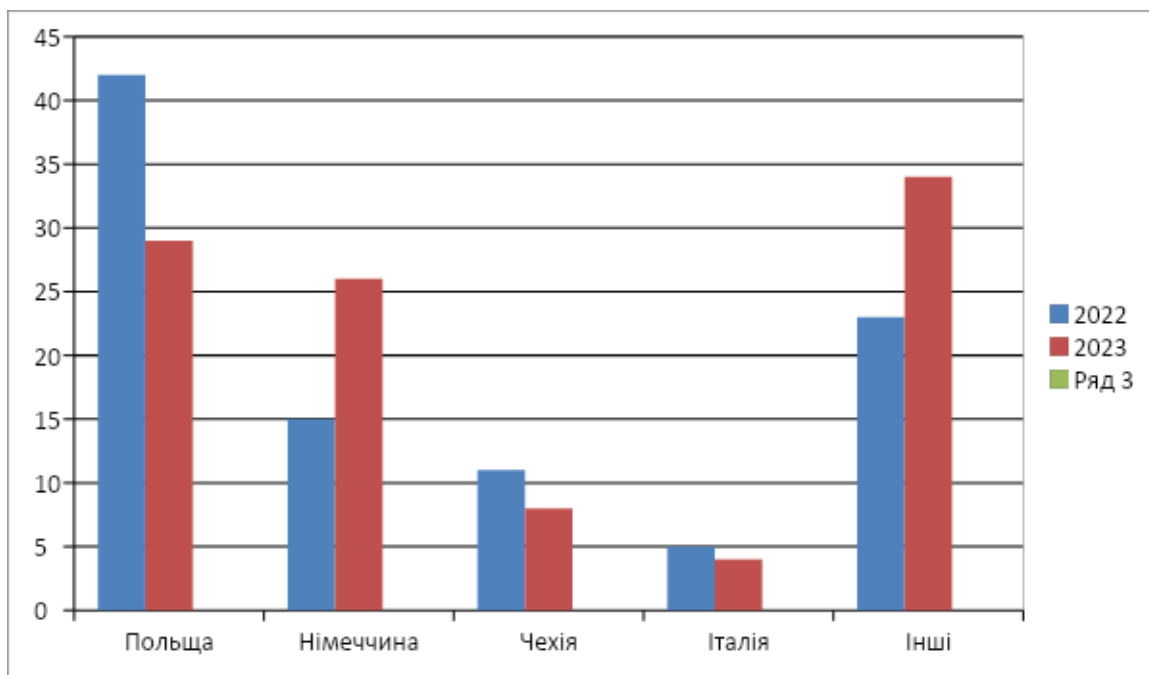

Рис. 2.3. Зміна розподілу українських біженців за країнами прихистку, 2022-2023 рр., %

Рівень міграції у країнах Європи досяг свого максимуму у 2022-2023 роках. Найбільшу кількість експатів прийняли Франція, Німеччина, Нідерланди, Польща та Велика Британія. Причинами підвищення чисельності мігрантів стали військові конфлікти, зокрема війна в Україні, наслідки пандемії COVID-19 та гостра нестача висококваліфікованих кадрів.

Загалом у ЄС проживає 23,8 мільйона мігрантів, які не є громадянами держав-членів союзу, що становить 5,3% від загальної кількості мешканців блоку. Три чверті цих людей проживають у Німеччині, Іспанії, Франції та Італії. Якщо додати громадян ЄС, які самі мігрують між різними країнами, частка експатів, які мешкають у Європі, зростає до 12,5%. Найбільший відсоток негромадян серед чисельності населення в Люксембурзі (47,1%) [59]. (рис. 2.4).

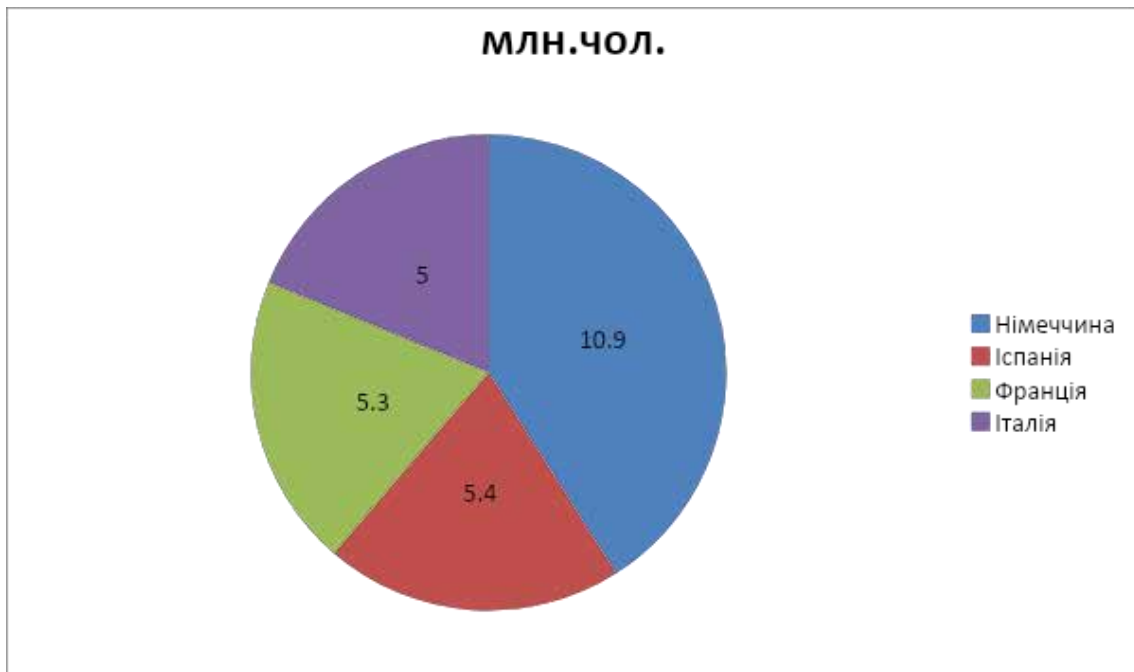

Рис. 2.4. Кількість мігрантів за країнами, що приймають (млн.чол.)

Як було зазначено раніше, в основу спільної міграційної політики ЄС закладалися чотири основні елементи: співпраця з третіми країнами, загальна система притулку ЄС, регулювання міграційних потоків та справедливе ставлення до громадян третіх країн та їх прав. Перші три елементи можна віднести до заходів, головною метою яких є контроль над міграцією.

2.2. Досвід європейських країн у сфері державного регулювання демографічних процесів

Першим важливим фактором, що впливає на демографічні процеси, є демографічна політика — система заходів, що вживаються державою для впливу на природний рух населення. Вона є частиною соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня та якості життя населення; цілеспрямоване формування бажаного (оптимального) у довгостроковій перспективі типу відтворення населення.

Демографічна політика у зарубіжних державах оформилася раніше, ніж в Україні, саме тому в цих країнах були вироблені заходи, регулюючі демографічні процеси. Пріоритетним напрямом демографічної політики для більшості країн є регулювання народжуваності та збереження інституту сім'ї.

Цілі демографічної політики в кожній країні залежать від демографічної ситуації у ній. Можна виділити такі пріоритетні напрямки демографічної політики: формування оптимального для країни режиму відтворення населення; підтримання або зміна динаміки чисельності та структури населення; зниження рівня смертності; регулювання міграційних процесів у країні та ін.

Другим важливим фактором, що впливає на демографічні процеси, є економічні умови, зокрема державна підтримка сімей, яка включає соціальні програми, фінансові виплати та податкові пільги. Так, майже у всіх країнах Європейського Союзу сім'ям виплачується дитяча допомога, а у Франції, Великобританії, Ірландії та Португалії сім'ї, які мають низький рівень доходу, отримують додаткові субсидії. Жінкам надаються дотації та відпустки для догляду за дитиною, якщо вони були змушені піти з роботи для виховання дитини. У деяких країнах Європи розмір допомоги залежить не від доходів сім'ї, а від кількості дітей у ній (Австрія, Бельгія, Греція) [2, с. 334].

У Швеції відпустка для догляду за дитиною триває 480 днів, 90 з яких обов'язково виділено батькові, при цьому відпустку можна брати частинами: тиждень, місяць або кілька днів. Швеція вважається першою країною, яка ввела відпустку для догляду за дитиною для обох батьків (1974). Її приклад наслідували Норвегія (1978), Фінляндія (1978), Ісландія (1981), Данія (1984) та інші держави. Франція посідає друге місце за рівнем народжуваності в Європі та є еталоном реалізації демографічної політики, оскільки її здійснення розпочалося ще у 20-х роках ХХ століття і є найрезультативнішим.

Народжуваність у країні стимулюється за допомогою виплат допомоги на дітей та встановлення пільг [60, с. 14]. Також реалізуються програми підтримки сімей, які можна поділити на п'ять груп:

- виплати сімейної допомоги та допомоги при народженні дітей;
- виплати допомоги активної солідарності (створення системи активного залучення непрацюючих бідних до пошуку свого місця на ринку праці, здобуття освіти, підвищення кваліфікації);

- виплати житлових субсидій;
- надання податкових пільг для подружжя та сімей з дітьми;
- надання пенсійних пільг [4].

У Франції також створюються спеціалізовані установи та служби з догляду і нагляду за дітьми дошкільного віку, що, на думку фахівців, є однією з основних умов зростання народжуваності в країні. Реалізація міграційної політики в країнах Європи нині відіграє важливу роль у вирішенні демографічних проблем. За даними Європейського агентства прикордонної та берегової охорони Frontex, у 2021 році кількість нелегальних перетинів кордонів ЄС становила 196 000, що на 57% більше, ніж у 2020 році. Найпривабливішими країнами для біженців є Німеччина та США, оскільки умови утримання мігрантів у цих державах вважаються найкращими. За останні 10 років кількість біженців у Німеччині збільшилася з 8,9 млн до 16 млн осіб [43].

Третім важливим фактором, що визначає демографічні процеси, є міжнародна міграція. У другій половині ХХ ст. ряд європейських країн, які раніше були джерелом міграції, стали країнами, що приймають. У 2005 р. за підрахунками ООН у країнах ЄС-27 перебувало близько 40 млн мігрантів, близько 3% мігрантів — біженці. Мігранти становлять 8,3% від загальної чисельності населення ЄС. У 10 державах-членах ЄС частка мігрантів перевищує 10%. Найбільша кількість мігрантів проживає у Люксембурзі (37,4%), Латвії (19,5%), Естонії (15,2%), Австрії (15,1%) та Ірландії (14,1%) (ЕС, 2007). Більшість мігрантів прагнуть потрапити до країн ЄС-15.

Сьогодні всі 15 старих членів ЄС стали країнами, що приймають мігрантів, зокрема Греція, Ірландія, Італія та Іспанія [64]. Постсоціалістичні країни залучають значно менше мігрантів. Серед нових членів ЄС такі країни, як Латвія, Литва, Польща та Словаччина у 2005 році мали негативне річне міграційне сальдо. Зростання чисельності населення в ЄС раніше було зумовлене переважно природним приростом, тоді як сьогодні основною причиною є міграція. У деяких країнах ЄС (Німеччина, Греція, Італія)

збільшення чисельності у 2004 р. відбулося виключно за рахунок міграції. Лише Франція, Нідерланди, Фінляндія та Ірландія мали природні темпи зростання, що перевищували показники чистої міграції.

За прогнозом Євростату, населення ЄС зросте з 457 мільйонів осіб у 2004 році до 470 мільйонів у 2025 році, після чого скоротиться до 454 мільйонів осіб. Євростат прогнозує зростання чисельності населення в одних країнах та значне скорочення в інших. Найбільше зростання очікується в Люксембурзі (42%) та Ірландії (36%), тоді як найменше зростання (8–13%) прогнозується у Швеції, Великій Британії, Франції та Нідерландах. Прогнози також вказують на значне зниження чисельності населення у Німеччині, Греції, Італії та Португалії. Загалом до 2050 року населення країн ЄС-15 зросте на 1%, тоді як населення колишніх соціалістичних країн, за прогнозами, скоротиться на 12%.

Основні варіанти міграційної політики включають різні підходи, що можуть допомогти нейтралізувати негативні демографічні тенденції. Вищезазначені проблеми можуть бути вирішені завдяки міграції. Оскільки мігранти, як правило, молодші за населення країни перебування, міграційні потоки сприятливо впливають на вікову структуру населення. Насправді, якщо вік виходу на пенсію залишається постійним, міграція може бути єдиним засобом поліпшення демографічного навантаження у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Крім того, міграція може вплинути на майбутню динаміку зростання чисельності населення, оскільки у мігрантів коефіцієнт народжуваності вищий, ніж коефіцієнт народжуваності у країни, що приймає.

Існує деяка суперечність між експертами у поглядах на передбачуваний позитивний вплив міграції. Одні дослідники стверджують, що безпрецедентний рівень міграційних потоків буде необхідний для припинення старіння населення. Інші вказують на те, що подальше збільшення міграційних потоків незначно впливає на віковий склад приймаючої країни [59].

Міграція з-за меж ЄС, швидше за все, є частковим і тимчасовим вирішенням проблеми низької народжуваності та збільшення середньої

тривалості життя. Ефективність міграції як стратегія боротьби зі старінням населення багато в чому залежить від успіху національних урядів у проведенні відповідної імміграційної політики.

Таким чином, управління соціально-демографічними процесами на всіх рівнях влади є складною комплексною системою. Комплексна система соціально-демографічної політики — це діяльність держави та суспільства, спрямована на погодження інтересів різних соціальних груп та соціально-територіальних спільнот у сфері регулювання соціально-демографічних процесів.

Поряд із соціальним та національним, демографічний фактор є головним для більшості процесів, які характеризують рівень розвитку продуктивних сил та характер виробничих відносин, тобто умови, за яких жили і живуть люди.

Тому пріоритети як у національній політиці, так і політиці ЄС, у сфері управління демографічними процесами, такі (рис.2.5):

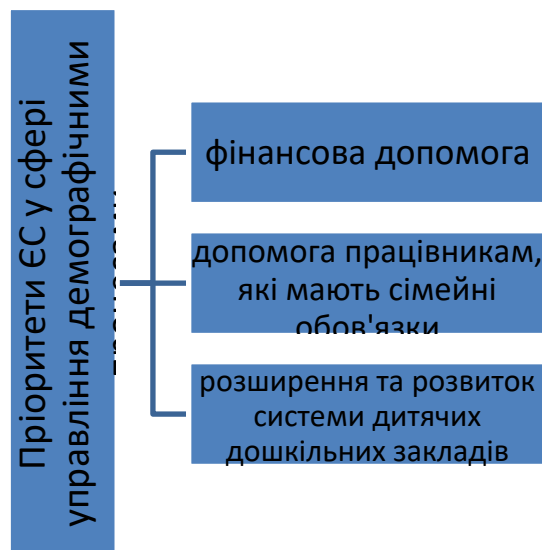

Рис. 2.5. Пріоритети ЄС у сфері управління демографічними процесами

Отже, згідно з рис. 2.5 розглянемо більш докладно ці пріоритети:

– фінансова допомога сім'ям (сімейні посібники; податкові пільги сім'ям із дітьми; субсидії на житло; спеціальні цільові позики певним категоріям сімей; гранти на освіту);

– допомога працівникам, які мають сімейні обов'язки (відпустки матерям та батькам у зв'язку з народженням та вихованням дітей; спеціальні пільги

жінкам у галузі зайнятості — робота вдома, неповний робочий час, гнучкий графік роботи тощо);

– розширення та розвиток системи дитячих дошкільних закладів.

Управління соціально-демографічними процесами має бути комплексним. Однак методи управління різноманітні й неможливо виділити лише одне чи невелике їх число. Серед методів управління можна виділити адміністративно-правові, економічні, соціально-психологічні. Тому необхідно розробляти і реалізовувати розгорнуті програми дій, які включають багато конкретних заходів. Це можуть бути федеральні, регіональні та муніципальні програми, програми партій чи громадських об'єднань.

Лінда Гантраїс [52, с. 45] зазначила, що дослідження сім'ї та соціального забезпечення у країнах ЄС часто обмежуються якісним аналізом політичного процесу. Вона запропонувала сконцентруватися на трьох питаннях: навчанні один у одного, подоланні криз, реагування на майбутні виклики. Перше питання залежить від розуміння того, чому певні заходи було введено у тій чи іншій країні, чому вони там працювали і чому вони не були прийняті у нашій країні.

Важливо дослідити довгострокові наслідки національної політики при кризах різного характеру щодо сім'ї. Деякі вчені виділяють тут чотири групи країн: перші вже скоротили підтримку сім'ї через кризу, другі оцінюють необхідність скорочення підтримки, треті збільшили підтримку. У четвертій групі країн жодних змін немає.

2.3. Європейська політика у сфері міграції та асиміляції

Загальна міграційна політика ЄС охоплює такі напрямки, як міграція, біженці та внутрішня безпека. Перше включає проблеми легальної та нелегальної міграції, біженців, залучення кваліфікованих кадрів, інтеграцію, прийом та повернення мігрантів. Друге – боротьба з організованою злочинністю та тероризмом, співпраця поліцейських відомств країн-членів та облаштування зовнішніх кордонів ЄС. Ця політика реалізується через

міждержавну взаємодію та передачу ряду повноважень наднаціональних інститутів, що веде до послаблення державного суверенітету та останнім часом до розбіжностей усередині ЄС.

Міграційна політика ЄС є сукупністю законодавчих актів та директив, що базуються на засадах партнерства країн-членів та інститутів Євросоюзу і враховують економічну та міграційну ситуацію кожної країни. Відсутність чіткого концептуального обґрунтування наднаціонального підходу до регулювання припливу мігрантів, політичної єдності перешкоджає практичному застосуванню та реалізації основних положень загальної міграційної політики. При її розробці ЄС виходив з існуючих міжнародних принципів та норм у сфері міграції, таких як право на вільне пересування та вибір місця проживання, сприяння возз'єднанню сімей, недопущення дискримінації та ін. (Загальна декларація прав людини 1948 р., Женевська конвенція про статус біженців 1951 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р. та ін.).

Однак поглиблення процесів інтеграції призвело до зміщення акценту в міграційній політиці на наднаціональні ініціативи, що знайшло відображення у різних договорах та програмах Євросоюзу. Конкретні практики інтеграції мігрантів та прийому біженців зробили свій внесок, що дозволило виробити загальний підхід до окремих проблем міграції.

Питання інтеграції іммігрантів, які належать до іншої цивілізаційної та культурної традиції у західних країнах, перетворилося на одне з ключових у політичній та суспільній дискусії. Інтеграційна політика розвинених держав різноманітна і багатолика, кожна держава має свої особливості під час проведення такої політики. Загалом інтеграційна політика зводиться до двох протилежних стратегій: асиміляції та мультикультуралізму. При цьому обидві стратегії можуть історично змінювати одна одну в рамках імміграційної політики однієї держави. Європейські держави, які мали в минулому вкрай негативний досвід міжнаціональних відносин, зіткнулися з небувалим у своїй

історії явищем — масовою та дуже швидкою, за історичними мірками, появою на своїй території інокультурних спільнот, що мають етнічну та релігійну ідентичність.

Політика у сфері міграції традиційно відстає від економічної та валютної інтеграції. Відсутність справжньої єдності між країнами-членами ЄС проявилася під час економічної, фінансової та міграційної криз, а також у результатах референдуму у Великій Британії. Процес інтеграції країн ЄС вступив у новий етап розвитку, можливо, не найуспішніший, про що свідчать періодичні суперечки при вирішенні спільних для всіх країн Євросоюзу проблем. Спостерігається також тенденція до певного сепаратизму та зростання переваги національних інтересів над загальноєвропейськими принципами, такими як принцип солідарності.

Вибори до Європарламенту 2014 та 2019 р. показали зростання впливу правих та націоналістичних партій у країнах ЄС, навіть у тих, що належать до «старого ядра», що диктує основні правила ЄС. Схема, що історично склалася, — поділ на країни «старого ядра» і нові країни-члени, де одні виступають локомотивами інтеграції (Німеччина і Франція), а інших можна віднести до аутсайдерів через складне економічне становище та потребу у фінансовій підтримці з боку більш розвинених партнерів, — усе ще продовжує діяти, відображаючи при цьому односпрямований підхід до розвитку інтеграції без адекватного врахування нових реалій. Причому до групи аутсайдерів потрапляють і «старі» країни-члени як Греція, яка зіткнулася «із системною кризою, що посилилася після приєднання цієї країни до єврозони». Банківська та боргова криза в ЄС, а також реструктуризація боргів, що сталася після попередніх, показали реальний негативний настрій країн-кредиторів щодо країн-боржників, а зовсім не єдність членів Євросоюзу в боротьбі з кризовими явищами.

Цей період розпочався зі світової фінансової та економічної кризи 2008 р. та після досягнення угрупованням критичної маси, коли об'єднувальні тенденції починають співіснувати одночасно з відцентровими, що веде до

виникненню протиріч між ними. Одним із факторів, що вплинули на певну трансформацію консолідованої Європи, стало зростання припливу мігрантів, особливо мусульман.

Саме цей фактор посилив націоналістичні ідеї в окремих європейських країнах, що призвело до регіоналізації всередині Євросоюзу. Це виразилося у виділенні окремих блоків, які виступають зі своїм баченням вирішення проблем з мігрантами (Вишеградська група, країни Балтії).

Ієрархія країн-членів, особливо економічна, стала помітніше після останнього розширення. Країни, що вступили до ЄС у 2004, 2007 та 2013 роках (Хорватія), не мали колоній і досвіду міграційної політики, особливо щодо мусульман, на відміну від країн ЄС, які мали колонії та особливі традиційні зв'язки з ними, включно з досвідом залучення робочої сили з колишніх колоній.

Проблема взаємин домінуючої нації та «окраїнних» етносів (таких як ірландці та шотландці у Великобританії, корсиканці та бретонці у Франції, баски та каталонці в Іспанії і т.д.) відійшли на другий план, пропустивши вперед питання взаємовідносин з великими громадами іммігрантів, які у деяких країнах сформували «паралельні спільноти». Серед європейських країн, попри значну інтеграцію в рамках Європейського Союзу, немає єдності думок щодо інтеграції іммігрантів.

Донедавна ряд країн, таких як Німеччина, незважаючи на наявність великих громад іммігрантів, намагалися не помічати свій імміграційний статус, що призвело до їхньої сегрегації. Однак останніми роками практично всі європейські держави були змушені визнати, що вони не можуть обходитися без імміграційного «підживлення» свого ринку праці. Першими державами в Європі, що прийняли мультикультурну стратегію інтеграції іммігрантів були колишні колоніальні держави Великобританія та Нідерланди. Головною метою мультикультурної політики, на думку її прихильників, є організація спільного проживання та взаємодії індивідів, груп і спільнот різної культурної

та релігійної орієнтації за допомогою механізмів поєднання різних цінностей, уявлень, традицій і способів життя в рамках «цивільної» нації [65, с. 65].

Єдиної думки щодо політики інтеграції іммігрантів на основі мультикультурної стратегії у Великій Британії не вироблено. Більше того, імміграційна політика держави та її мультикультурна стратегія стали об'єктом політичної боротьби. Прихильники мультикультурної стратегії вважають, що держава має сприяти не лише збереженню культурних та інших ідентичностей іммігрантів, а і їх розвитку. Висловлюючись інакше, держава має стимулювати та посилювати диференціацію суспільства, підтримуючи соціокультурну ідентичність національних меншин.

Противники мультикультурної стратегії та «позитивної дискримінації» наголошують, що мультикультурні програми, які зосереджуються на моніторингу етнічних меншин та наданні додаткових послуг темношкірому населенню і вихідцям з Азії, є недоречними та провокують розбіжності й чвари між представниками етнічних спільнот. Мультикультуралізм, таким чином, протиставляє одні етнічні спільноти іншим. У Великій Британії така політика призвела до того, що «сьогодні мультикультуралізм сприймається як абсолютно необхідний для етнічних меншин, але абсолютно марний і навіть шкідливий для білого населення Британії» [71].

Мультикультурна стратегія інтеграції іммігрантів встановлює у суспільстві атмосферу напруженості та поділеності на етнічні (або расові та релігійні) анклавні. У сучасних містах західних країн сформувалися «певні територіальні кластери», зазвичай у центральних частинах міст, а "корінне", біле населення «прагне покинути ці райони якнайшвидше» [58]. В результаті у Великій Британії (як і в багатьох інших європейських країнах) сформувалися спільноти з іншою культурною та цивілізаційною орієнтацією, які випадають із соціального (а іноді й правового) поля держави-реципієнта. Такі спільноти, часто сформовані не лише на етнічній, а й на релігійній основі, сприймають «свою» культуру як у «чужому» світі.

Політична інтеграція та загальна міграційна політика продовжують залишатися слабкою ланкою Євросоюзу. Все частіше під час обговорення довгострокових перспектив розвитку інтеграційних процесів постає питання про зворотний характер політичної інтеграції. Під час переговорів щодо укладання Лісабонського договору представники країн ЄС торкнулися проблем надання правової можливості та способу виходу з Євросоюзу та фактично було визнано можливу оборотність євроінтеграції.

Ще однією проблемою, яка призвела до розбіжностей у рамках ЄС, стала міграційна криза, яка викликала злиття кількох потоків – легальної, нелегальної міграції, економічної та гуманітарної, а також біженців. Попри те, що міграційні потоки переважно спрямовувалися в більш розвинені держави ЄС, вони також торкнулися нових країн-членів, переважно як транзитних, а не приймаючих. Це було пов'язано з менш сприятливими умовами на їхніх ринках праці та небажанням приймати мусульман-мігрантів, які переважають у складі цієї міграційної хвилі, через відстоювання власних інтересів, а не загальноєвропейського принципу солідарності.

Традиційна етнічна міграція з третіх країн, переважно мусульманських, переважає, і в останні роки вона почала набувати ознак «колонізації європейських країн», впливаючи на зміну ідентичності їхнього населення. Зростання потоку вихідців із третіх країн, які легально осідають у країнах Євросоюзу (трудові мігранти, члени їхніх сімей, особи, які отримали притулок і статус біженця, бізнес-мігранти тощо), призвело до виникнення нових громад неєвропейського походження зі своїми культурними та релігійними звичаями, цінностями, іншою якістю освіти та людського капіталу.

Головним негативним наслідком мультикультурної політики є відсутність єдиної національної ідентичності, яка дозволяє суспільству не лише успішно розвиватися, а й долати кризові явища. Однак теоретики мультикультурної стратегії погоджуються з необхідністю єдиної ідентичності, під якою вони розуміють лише політичну ідентичність. З цього приводу Б. Парекх зазначає: «Як і будь-яке інше суспільство, мультикультурне

суспільство потребує спільних для більшості цінностей для свого існування» [65, с. 7]. І далі наполягає: «Така культура, куди входять у свій контекст безліч культур, може виникнути лише внаслідок їх взаємодії і має підтримувати і підживлювати культурні відмінності» [65, с. 8].

З погляду такого підходу мультикультурна доктрина сприяє формуванню та зміцненню інституту «громадянської» (політичної) нації за збереження етнічної та культурної диференціації всередині суспільства. Досвід інтеграційної політики таких європейських країн, як Франція та Німеччина, складно визначити в межах парадигми двох концепцій — асиміляції та мультикультуралізму.

У Франції головним напрямом інтеграції іммігрантів є їхнє включення до складу «політичної нації». Це означає, що інтеграційна політика спрямована на індивіда, а не на спільноти іммігрантів. Французька держава відкидає принцип етнічної держави, заснованої на «праві крові», замінюючи його принципом політичної нації, тобто держави, громадяни якої поділяють принципи французької демократії та лібералізму. Єдиною соціокультурною умовою приналежності до цієї держави є прийняття французької мови. Таку модель інтеграції Н. Пак називає "Політичною асиміляцією". Її суть полягає в тому, що «держава формально не визнає особливих 40 потреб етнічних меншин і не враховує їх у практичній політиці; етнічні, культурні, релігійні питання ставляться суто до сфери приватного життя іммігрантів» [17, с. 31].

При цьому ідентичність нових громадян визначається «національним політичним порядком, а не етнокультурними чи релігійним корінням» [17, с. 32]. Однак стратегія «політичної асиміляції», на відміну від моделі «класичної асиміляції», не передбачає обов'язкового прийняття іммігрантами етнокультурних норм корінного населення та фізичного «розчинення» через змішані шлюби. У Франції такий підхід реалізується вже багато десятиліть, і більшість дослідників сходяться у думці, що він виявився неефективним (досить згадати расові хвилювання восени 2005 р.).

На відміну від країн, які проводять мультикультурну політику, французька держава офіційно відкидає поділ на етнічні чи расові групи. Однак позиція держави, яка відкидає де-юре наявність у країні значної кількості етнічних, расових та релігійних меншин, що виникли в результаті масової імміграції, не означає відсутності такого поділу в практичному житті.

Антиподом французької політики громадянської ідентичності за принципом належності до «політичної нації» та «*jus soli*» в Німеччині аж до недавнього часу реалізовувалася модель «етнічної нації», заснована на "праві крові". Такі серйозні розбіжності в принципах побудови держави і як наслідок відношення до груп іноземного населення, що проживає на своїх територіях між Францією та Німеччиною, спостерігається з давніх-давен. Дихотомія «політична нація – етнічна нація» стала ще стереотипом за часів Франко-пруської війни 1870–1871 рр.; вже тоді німці у питанні про належність Ельзасу та Лотарингії наводили мовні та культурні аргументи, а французи – політичні [49].

Масова імміграція до Німеччини та освіта на її території великих іммігрантських діаспор (насамперед турецької) донедавна не змушували уряд відмовлятися від принципу «етнічної нації». Єдиним об'єктом інтеграційної політики держави були етнічні німці, репатрійовані на батьківщину. В результаті нащадки німецьких переселенців визнаються німцями, і якщо вони іммігрують до Німеччини, автоматично одержують німецьке громадянство. І навпаки, нащадки турецьких іммігрантів, які виростили в Німеччині, отримали там освіту, знайшли роботу і добре володіють німецькою мовою, стикалися з великими перешкодами при спробах здобути німецьке громадянство.

Першому поколінню мігрантів вдалося до певної міри інтегруватися в європейське суспільство, зберігаючи свої традиції та звичаї, при цьому релігія на той час не займала провідне місце в житті мігрантів, які в здебільшого приїжджали без сімей на заробітки. Возз'єднання сімей призвело до зростання мусульманської присутності в Європі та до того, що компактно проживаючі

мусульманські громади, як правило, не асимілювалися і не інтегрувалися в соціально-культурний простір країн проживання.

Сімейна міграція сприяла посиленню замкнутості громад зі збереженням свого способу життя, традицій, законів шаріату. Фактично мусульманські спільноти у країнах ЄС є «держава у державі», де живуть за нормами шаріату. Останні покоління мусульман-мігрантів, які говорять європейськими мовами, які часто мають громадянство країн ЄС, здобули світську освіту, не прагнуть долучатися до європейських культурних цінностей, але переформатують свої культурно-релігійні традиції та практики.

Ісламські громади, з одного боку, зберігаючи цінності своєї історичної батьківщини, формують особливу ідентичність європейських мусульман, досить стійку до зовнішніх впливів. З іншого, європейський соціум, який прийняв мігрантів, практично не допомагає їм у цьому.

Попри розробку нових підходів до інтеграції та асиміляції, ліберальне законодавство європейських країн та використання концепції мультикультуралізму не стимулювало мігрантів до інтеграції у світське суспільство та адаптації до його норм, а фактично заохочували існування культурно-етнічного розмаїття суспільства без асиміляції нових приїжджих.

Навряд чи міграційний тиск на країни ЄС зменшиться в найближчі роки, якщо не будуть вжиті заходи на всіх рівнях: не буде реформована система надання притулку, не зміниться підхід до інтеграції мігрантів у європейське суспільство та на ринку праці, не посиляться контроль на кордонах і не реалізовуватимуться угоди з країнами, звідки надходить потік біженців та нелегалів. З 2019 р. по 2023 р. понад 17.7 млрд євро було виділено з бюджету ЄС безпосередньо окремим країнам та через різні фонди для вирішення проблем міграційної кризи. Із них 4.1 млрд євро було виділено на забезпечення політики безпеки [62].

Зростання безробіття, неповна зайнятість, особливо серед молоді, нерівні умови на ринку праці, масова нелегальна міграція та непрестижна малокваліфікована праця, яка досі має попит на європейському ринку праці,

ведуть до соціальної напруженості. Крах політики мультикультуралізму, складності при адаптації та соціокультурній інтеграції в суспільстві, проблеми толерантності відносин між місцевими та приїжджими, зростаюча активність мусульман-мігрантів, посилення релігійного чинника та ролі ісламу стають головними викликами та соціальними ризиками.

Поступово формуються нові контури інтеграції та асиміляції мігрантів під впливом самоізоляції та замикання мігрантів у межах своїх громад та іммігрантських «гетто», що характеризуються всіма проявами соціального неблагополуччя. Рівень життя більшості мігрантів значно нижче, ніж корінних європейців, а ризик опинитися за межею бідності більш ніж у двічі вище, ніж корінного населення, що пов'язані з низькими доходами, найгіршими житловими умовами, високим рівнем народжуваності.

Ситуація з мігрантами може призвести до порушення балансу між корінним та іноземним населенням і зростання частки неєвропейського населення, переважно мусульманського походження. Це стає критичним для збереження національної ідентичності та веде до зростання соціальних ризиків і конфліктів у європейському суспільстві.

За деякими прогнозами Pew Research Center, якщо рівень імміграції мусульман до Європи зростатиме за «поміркованим сценарієм», то до 2050 року мусульмани складатимуть 11% європейського населення. Якщо приплив до Європи біженців і мігрантів буде вищим, то по песимістичному сценарію різкого зростання до 2050 р. частка мусульман у європейському суспільстві зросте до 14%. Беручи до уваги останній сценарій зростання міграції, до 2050 р. 30% шведів, 20% німців та австрійців, 18% французів та 17.2% британці будуть мусульманами. У Польщі, Литві та Естонії частка мусульман залишиться колишньою, мінімальною [42].

За розрахунками Євростату, у 2020 році приблизно 10.5 млн мігрантів із третіх країн і лише 2.2 млн мігрантів з країн-членів ЄС перебували у групі ризику за рівнем життя. Тобто, 26% усіх мігрантів із третіх країн та 19% мігрантів з інших країн-членів ЄС проживали за межею бідності, тоді як для

місцевого населення ця цифра складала 17%. Наведені дані свідчать про те, що більше чверті мігрантів у Європі проживають у несприятливих умовах, що представляє загрозу для суспільства і змушує державу підтримувати їх з допомогою різних виплат та посібників. Це посилює навантаження на соціальну систему країн, що приймають [55].

Як було виявлено, у європейських дебатах завжди домінували питання регулювання нелегальної міграції та надання притулку, і це тенденція у перспективі не зміниться. Водночас не слід забувати, що існує і друга, більш прихована дискусія, яка у довгостроковій перспективі формуватиме європейську політику.

Європа знаходиться в стадії демографічних та економічних перетворень, у тому числі підкріплених епідеміологічною ситуацією, які надають поступовий, але безперервний вплив на економічний та політичний стан. Повільний темп реформ міграційної політики у ЄС зберігався через розбіжності з питань солідарності та поділу відповідальності, однак восени 2020 року нова Комісія ясно дала зрозуміти, що міграція буде одним з її абсолютних пріоритетів у проведенні політичних реформ [44].

Яскравим прикладом є реформа політики ЄС у сфері міграції та надання притулку, а також Новий пакт про міграцію та притулок, на якому варто зупинитися докладніше. Сьогодні Комісія висуває Повідомлення та пакет із 8 документів. Пакт встановлює новий підхід до надання притулку з попередньою системою відбору та поверненням, розглядає питання управління кордонами, посилення готовності та реагування на кризу в поєднанні з механізмом солідарності та зовнішніми відносинами з ключовими країнами походження та транзиту.

Останнє включає рекомендацію Комісії розвивати партнерство ЄС із третіми країнами, завершити переговори щодо Директиви про Блакитну карту та розпочати консультації з легальної міграції. Крім того, надає варіанти розвитку кадрового резерву ЄС, який буде слугувати як широка платформа для міжнародного найму громадян третіх країн [44].

Головна мета полягала нарешті у створенні «належної єдиної узгодженої міграційної політики», слабкість якої була виявлена в період міграційної кризи. Нова політика передбачає прискорення обробки документів на зовнішніх кордонах і, замість введення квот для країн-членів, дозволяє країнам ЄС, які неохоче приймають мігрантів з Італії та Греції (як-от Польща, Угорщина та Австрія), робити свій внесок у міграційну політику іншим чином. Вони можуть взяти на себе зобов'язання повернути мігрантів або надати матеріально-технічну допомогу для організації їх повернення від імені Європейського Союзу [35].

Ця пропозиція показує новий, менш спірний баланс між солідарністю та відповідальністю, намагаючись догодити жорстким державам членам більшою гнучкістю, враховуючи при цьому потреби «прикордонних» країн. "Гнучкий варіант" означає, що країни, які відмовляються брати на себе відповідальність за мігрантів та прохачів притулку, депортують людей, які мають права перебування. Можливості для реалізації принципу солідарності через переселення доповнюються схемами «поворотного спонсорства», відповідно до яких одна держава-член зобов'язується підтримувати повернення з іншої держави, включаючи оперативну підтримку, що надається Фронтекс, та застосування механізму координації та ефективної співпраці з третіми країнами у реадмісії.

Останнім часом під впливом хвилі насильства, тероризму, масової нелегальної імміграції та інших негативних наслідків імміграції інокультурних груп (насамперед із мусульманських країн) у Європі політика мультикультуралізму почала зазнавати змін. Основними напрямками перегляду інтеграційних практик є відмова від інституційної підтримки організації іммігрантських груп з метою їх більшого залучення до загальнонаціональних організацій, а також посилення законодавства області імміграції та натуралізації.

Теоретичний аналіз досвіду зарубіжних держав з інтеграції іммігрантів говорить про неоднозначність і суперечливості двох концепцій інтеграції:

асиміляції та мультикультуралізму. Незважаючи на наявність плюсів та мінусів, обидві концепції не можуть у повній мірою задовольнити потреби консолідації нації, з одного боку, та збереження толерантного ставлення до чужих культур – з іншого.

РОЗДІЛ ІІІ

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ЄС

3.1. Нові тенденції в управлінні міграційними процесами в країнах ЄС

Міграційна ситуація визначається співвідношенням критеріїв, які зумовлені в'їздом до країни, перебуванням на її території та наступним виїздом мігрантів, які здатні вплинути на ситуацію у соціальній, економічній та демографічній сфері. Іншими словами міграційна ситуація складається з пропорції міграції та інтеграції.

Політика держав Європейського Союзу в умовах сучасних міжнародних відносин, спрямована на:

- 1) формування міграційної політики, що сприяє підвищенню рівня легальної міграції та встановлення обмежень на нелегальний в'їзд на територію країн-учасниць ЄС;
- 2) полегшення умов в'їзду в країну ЄС для вчених та висококваліфікованих робітників;
- 3) інтеграцію мігрантів, які прибувають на території тієї чи іншої держави-члена ЄС;
- 4) розробку єдиного та загального нормативно-правового регулювання міграції, інтеграції та питань етнічного різноманіття.

Міграція давня, як саме людство. Європейські культури, економіки та суспільства завжди розвивалися під впливом міграції. У наші дні міграція в Європі розглядається насамперед як виклик, що певною мірою виправдано.

Суспільність стурбована масштабами нелегальної міграції. Під час «кризи біженців» 2015 року, понад мільйон їх, переважно сирійців, прийшли до ЄС за захистом.

На початку 2022 року війна Росії проти України призвела до найбільшого переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни.

Чотири мільйони людей отримали тимчасовий захист. У ширшому контексті, за даними FRONTEX, у 2022 році кількість людей, які прибули до Європи через Центральне Середземномор'я або Західні Балкани, знову зросла на 51% і 136% відповідно [46].

В результаті центри прийому біженців до ЄС виявилися переповненими. Європейська громадськість справедливо вважає міграцію загальноєвропейською проблемою, яка потребує загальноєвропейського вирішення.

У всьому цьому важливо визнати три моменти:

- 1) міграція має багато плюсів;
- 2) країнам-членам ЄС необхідно тісно співпрацювати з країнами транзиту та походження мігрантів, які мають свої власні інтереси та пріоритети, щоб встановлювати спільні інтереси;

- 3) у зв'язку з цим потрібен збалансований підхід, у межах якого стимули та правові шляхи для легальної міграції доповнюють необхідні заходи з посилення прикордонного контролю та повернення мігрантів на батьківщину [54].

Європейський Союз дедалі ближче підходить до реформування міграційної політики, що дасть змогу встановити єдині правила для всіх країн-членів. Але перетнути фінішну межу буде непросто. Реформа являє собою складний комплекс із п'яти взаємопов'язаних законодавчих актів, відомих як Новий Пакт про міграцію та притулок. Попри свою назву, Пакт навряд чи можна назвати новим: він був представлений Європейською комісією у вересні 2020 р. як один із флагманських проєктів її голови Урсули фон дер Ляйєн. Пакт швидко став предметом пильної уваги ЗМІ як через свій інноваційний характер, так і через запеклу дискусію, яку він викликав серед лідерів ЄС.

Пакт задуманий як цілісна, всеохоплююча правова база, що дозволяє відійти від несистемного регулювання криз останнього десятиліття, коли країни вживали односторонні та нескоординовані заходи для боротьби з

прибуттям осіб, які шукають притулку. Така політика, що проводиться самотужки, серйозно підірвала колективне ухвалення рішень у Союзі і найчастіше виставляла Брюссель неважливим стороннім спостерігачем у, мабуть, політично вибухонебезпечному питанні порядку денного ЄС [53].

Країни-члени Європейського Союзу остаточно схвалили міграційну реформу. Незважаючи на протидію Польщі та Угорщини, положення Пакту про міграцію та притулок були прийняті кваліфікованою більшістю голосів. Головною новацією стало створення «механізму солідарності», тобто безкорисливої взаємодопомоги. Його метою є перерозподіл осіб, які шукають захисту та нелегально прибули до ЄС морем або сушею, територією Союзу.

Щороку Єврокомісія формуватиме «пул солідарності», у якому буде щонайменше 30 тисяч мігрантів, яким необхідно надати притулок. Держави-члени повинні приймати біженців, які спочатку прибули до інших країн Союзу, або компенсувати кожне неприйняте переселення фінансовим внеском у розмірі 20 000 євро. Існує ризик, пов'язаний із застосуванням нових законів, оскільки Варшава та Будапешт вже поставили під сумнів їхнє впровадження у своїх країнах: вони не хочуть переселяти мігрантів і не бажають за це платити [68].

«Міграція — це європейський виклик, який потребує європейської відповіді», — неодноразово заявляла Урсула фон дер Ляйєн [71]. Пакт передбачає чіткі та передбачувані правила, що визначають завдання держав-членів та інститутів ЄС у звичайних та виняткових умовах, щоб ні в кого не виникало потреби запитувати «що тепер?» щоразу, коли зовнішня межа виявляється під тиском. Кінцева мета — знайти ідеальний баланс між відповідальністю країн, що знаходяться на передовій лінії, таких як Італія, Греція та Іспанія, які приймають основну масу осіб, які шукають притулку, та принципом солідарності, якого повинні дотримуватися інші країни.

Пакт складається з п'яти основних частин (рис. 3.1).

Рис. Основні положення Нового Пакту про міграцію та притулок ЄС

Такі проєкти проходять звичайну законодавчу процедуру: Європарламент та Рада ЄС спочатку узгоджують свої позиції, потім збираються разом для вироблення компромісу та консенсусу. Після цього новий текст має бути схвалений обома інститутами. Відповідно до мантри «нічого не узгоджено, поки не узгоджено все», прогрес просувався болісно повільно. Однак новий політичний імпульс, отриманий на початку цього року, відродив сподівання, що весь пакет документів може бути прийнятий до європейських виборів 2024 року [43].

Після військового вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року ЄС відреагував невідкладно та виявив солідарність у діях, підтримуючи людей, які потребують допомоги.

Це включало безпосередню гуманітарну допомогу, надзвичайну громадянську допомогу, підтримку на кордоні, а також надання захисту особам, які рятуються від війни.

Вперше у своїй історії Європейський Союз ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка встановила правові норми, що дозволяють регулювати

масове прибуття людей. Паралельно з цим Європейська комісія оперативно розпочала координацію з країнами ЄС для збору інформації про ситуацію на місцях та запобігання торгівлі людьми.

Генеральний директорат з питань міграції та внутрішніх справ (DG HOME) координує Платформу солідарності, яка об'єднує країни ЄС, міжнародних партнерів та установ ЄС, щоб забезпечити впровадження Директиви про тимчасовий захист. План ЄС щодо забезпечення готовності та подолання кризових ситуацій у сфері міграції збирає важливу інформацію, зокрема про прибуття біженців, щоб належним чином стимулювати відповідні заходи для регулювання міграції.

Грунтуючись на минулому досвіді регулювання міграції, незабаром стало ясно, що країни ЄС не зможуть мати належних ресурсів для розгляду клопотань про надання притулку, поданих великою кількістю людей, які рятуються від війни. Саме тому 2 березня 2022 року Комісія запропонувала ввести в дію Директиву про тимчасовий захист, схвалену Європейською радою 4 березня 2022 року шляхом ухвалення рішення про надання тимчасового захисту особам, які рятуються від війни в Україні. Тимчасовий захист є винятковим заходом для надання негайного та тимчасового захисту у випадку масового припливу або неминучого масового припливу переміщених осіб з країн, що не входять до ЄС, які не можуть повернутися до своєї країни походження.

Директива про тимчасовий захист 2001 року надає ЄС інструмент для вирішення таких ситуацій. Він застосовується, коли Рада, за пропозицією Комісії, вирішує, що існує масовий приплив, зокрема, якщо це спричиняє ризик того, що стандартна система надання притулку намагається впоратися з попитом, що виникає внаслідок прибуття переміщених осіб, ризикуючи негативно вплинути на ефективне функціонування системи надання притулку.

Директива про тимчасовий захист визначає процедуру прийняття рішень, необхідну для запуску, продовження або припинення тимчасового захисту. Вона також перераховує права бенефіціарів тимчасового захисту:

дозвіл на проживання на весь термін захисту (який може тривати від одного року до трьох років); доступ до інформації про тимчасовий захист; гарантії доступу до процедури надання притулку; доступ до роботи відповідно до правил, застосовуваних до професії, національної політики ринку праці та загальних умов зайнятості; доступ до відповідного житла; доступ до соціального забезпечення або засобів для існування, якщо це необхідно; доступ до медичної допомоги; доступ до державної системи освіти для осіб до 18 років; можливості возз'єднання сімей за певних обставин; доступ до банківських послуг, наприклад, відкриття основного банківського рахунку; можливість переїхати до іншої країни ЄС до видачі посвідки на проживання; вільне пересування в країнах ЄС (крім держави-члена проживання) протягом 90 днів у період 180 днів після видачі дозволу на проживання в приймаючій країні ЄС. Спеціальні положення були розроблені для неповнолітніх без супроводу та для тих, хто пережив особливо травматичний досвід (наприклад, зґвалтування, фізичне чи психологічне насильство) [66].

Платформа солідарності була створена для забезпечення положення Директиви про тимчасовий захист у тісному співробітництві з усіма згаданими нижче сторонами. Її роль полягає в моніторингу потреб, виявлених у країнах ЄС, і в координації оперативних мір реагування. Платформа солідарності також служить загальним форумом для обговорення з метою підтримки реалізації плану з 10 пунктів, представленого Комісією після надзвичайного засідання Ради з питань правосуддя та внутрішніх справ від 28 березня 2022 року.

Платформа солідарності продовжує показувати свої додаткові переваги в загальній координації відповідей ЄС на російську агресію проти України, пропонуючи неформальний простір, як правило, онлайн-простір для швидкого узгодження оперативних і політичних відповідей із ключовими зацікавленими сторонами.

Платформа солідарності, координувана генеральним директором з питань міграції та внутрішніх справ, об'єднує:

- країни ЄС;
- держави, що приєдналися до Шенгенської угоди;
- агентства ЄС (зокрема, Агентство ЄС з питань безпеки, Європейське агентство прикордонної та берегової охорони Frontex і Європол);
- МОМ, УВКБ та інших партнерів, включаючи організації громадянського суспільства в особових форматах співробітництва;
- українські державні органи;
- міжнародних партнерів.

Дана платформа збирається на регулярній основі, паралельно з механізмом Європейської ради з питань політичного реагування на кризові ситуації (IPCR), а також установлює механізм ЄС із забезпечення готовності та подолання кризових ситуацій у сфері міграції (відповідний план). Ключову роль грає співпраця з міжнародними партнерами. Партнери ЄС, такі як Сполучені Штати, Канада та Сполучене Королівство, беруть участь у сповіданнях Платформи солідарності, присвячених міжнародному співробітництву. Крім того, велике значення має участь українських держав в органах України, українських посольств і консульств в державах-членах ЄС [73].

Платформа солідарності регулярно взаємодіє з українськими державними органами з метою оцінки потреб і вирішенням потенційних проблем, з якими стикаються українські громадяни в ЄС. Європейська комісія також регулярно взаємодіє з організаціями громадянського суспільства через Платформи солідарності, а також двосторонніх зустрічей і на місцях через співробітників ЄС у правових державах-членах.

Цілі та дії Платформи солідарності:

- забезпечити загальний форум для обговорення та дій з метою підтримки плану реалізації з 10 пунктів для більш тісної координації та обміну передовою практикою з питань прийому людей, які рятуються від вторгнення Росії в Україну;

- збирати відповідну інформацію про можливості прийому та розміщення в ЄС;
- узгоджувати пропозиції від країн ЄС щодо прийому людей, які рятуються від війни в Україні і вже прибули до ЄС;
- координувати переміщення людей із Молдови в країни ЄС і країни-члени Шенгенського договору;

Пріоритети та інші пункти дня ухвалення рішення визначаються Комісією в тісному співробітництві з державами-членами та зацікавленими сторонами, такими як українські державні органи, для забезпечення дискусій з урахуванням потреб. З огляду на конкретний та оперативний характер деяких питань, що обговорювалися, було створено кілька підгруп Платформи солідарності, які формуються на різній основі.

До них належать, наприклад, підгрупи з питань перевезення переміщених осіб з Молдови та підгрупи Платформи тимчасового захисту. З моменту свого створення 4 березня 2022 року на основі імплементаційного рішення Ради Платформа солідарності досягла конкретних результатів у регулюванні міграції завдяки ряду заходів, зазначених у Плані з 10 пунктів. 8 березня 2023 року, через рік після набуття чинності Директиви про тимчасовий захист, у повідомленні Комісії були наведені підсумки її впровадження в контексті війни в Україні та визначені пріоритетні напрямки на майбутнє, зокрема шляхом роботи Платформи солідарності [70].

Установи ЄС відіграють ключову роль у наданні допомоги країнам ЄС на місцях у питаннях прикордонного контролю, обміну інформацією, реєстрації надання притулку та запобігання зловживанням з боку злочинних мереж вразливими групами населення (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Хронологія впровадження нових тенденцій в управлінні міграційними процесами в країнах ЄС

Дата	Подія
2 березня 2022 р.	Законопроект про введення в дію Директиви про тимчасовий захист та оперативні керівні принципи з питань зовнішнього прикордонного контролю Комісія пропонує країнам ЄС ввести в дію Директиву про тимчасовий захист та видає оперативні керівні принципи з питань зовнішнього прикордонного контролю з метою полегшення перетину кордону на кордонах між ЄС та Україною.
8 березня 2023 р.	Один рік тимчасового захисту для людей, які рятуються від російської агресії проти України Європейська комісія ухвалила повідомлення щодо Директиви про тимчасовий захист. Директива про тимчасовий захист довела, що є важливим інструментом забезпечення невідкладного захисту в ЄС і має залишатися частиною набору інструментів, які є в розпорядженні Європейського Союзу в майбутньому.
19 вересня 2023 р.	Пропозиція Комісії продовжити тимчасовий захист до березня 2025 року Європейська комісія запропонувала знову продовжити тимчасовий захист для людей, які рятуються від агресії Росії проти України, з 4 березня 2024 року по 3 березня 2025 року. Це забезпечить певність і підтримку більш ніж 4 мільйонам осіб, які мають захист у всьому ЄС.
28 вересня 2023 р.	Узгоджено продовження тимчасового захисту Рада погодила продовження тимчасового захисту для людей, які рятуються від агресивної війни Росії проти України, до березня 2025 року.
11 червня 2024 р.	Пропозиція Комісії продовжити тимчасовий захист до березня 2026 року. Європейська комісія запропонувала знову продовжити тимчасовий захист для людей, які рятуються від агресії Росії проти України з березня 2025 по березень 2026 року. Це забезпечить визначеність та підтримку майже 4,2 млн осіб, які мають захист у всьому ЄС.

Щодо роботи з вирішення корінних причин нелегальної міграції, то до неї входить усунення комплексу її причин, включаючи економічні (злидні, нерівність, відсутність можливостей), екологічні (зміна клімату, екологічні катастрофи, тиск на природні ресурси), проблеми у сфері безпеки (затяжні конфлікти, злочинність, бандитизм) та політики (авторитарність влади, порушення прав людини, відсутність верховенства права, корупція).

Усунення цих корінних причин – процес непростий та нешвидкий. Однак він абсолютно необхідний, і ЄС має у своєму розпорядженні численні інструменти інвестування в освіту, бізнес-можливості та нарощування робочих місць (Інструмент добросусідства, розвитку та міжнародного співробітництва, «Глобальний портал» тощо). Також необхідно максимально ефективно використовувати дипломатичні активи, у тому числі представництв ЄС, та працювати як «Команда Європи» з нашими державами, надсилаючи партнерам чіткі сигнали про вигоди співпраці з ЄС у сфері міграції. Серед основних нагальних пріоритетів:

- поглиблення співпраці з ключовими країнами походження та транзиту мігрантів, а саме з Бангладеш, Пакистаном, Єгиптом, Марокко, Тунісом, Лівією, Нігерією та Іраком. Потрібно спробувати скоротити загальну кількість нелегальних від'їздів із країн. Для цього, очевидно, будуть потрібні більш масштабні механізми легальної міграції, такі як «Партнерства в галузі кваліфікованих кадрів», ініціатива Європейської Комісії щодо вирішення проблеми нестачі кадрів та зміцнення співпраці з третіми країнами з питань міграції.

- налагодження з Тунісом та Єгиптом нових партнерських відносин щодо боротьби з незаконним провезенням людей на основі успіхів, досягнутих у Марокко, Нігері та на Західних Балканах, з метою скорочення кількості небезпечних переходів кордонів та підриву бізнес-моделі контрабандистів.

- робота з країнами-членами ЄС щодо розширення юридичних схем та переселення за всіма основними міграційними маршрутами.

- використання роботи в рамках Єдиної політики в галузі безпеки та оборони (наприклад, ЄСКАП Нігер та ЄВБАМ Лівія) для активізації роботи з нарощування кадрового потенціалу країн, що приймають, та прикордонного контролю у тісному контакті зі службою ФРОНТЕКС.

Отже, міграція стає дедалі важливішим елементом спільної зовнішньої політики ЄС. Для досягнення успіху країнам-членам необхідний збалансований підхід з акцентом на концепції партнерства. Важливо також

пам'ятати, що суть цих процесів полягає у переселенні людей, яке відбувалося протягом усіх віків.

3.2. Пріоритетні цілі міграційної політики в фокусі регулювання демографічного відтворення

Міграційна політика виступає одним з ключових інструментів, що впливають на демографічну ситуацію в країні. В умовах глобалізації та зростаючої мобільності населення, важливість регулювання міграційних потоків з метою забезпечення стабільності демографічного відтворення стає особливо актуальною. В країнах ЄС, з огляду на численні виклики, пов'язані з депопуляцією, старінням населення та еміграцією, необхідно сформулювати пріоритетні цілі міграційної політики, які сприятимуть не лише економічному розвитку, але й збереженню демографічного балансу.

Поняття «демографічна політика» (demographic policy/population policy) можна визначити так: «Демографічна політика є органічною, інтегральною частиною набору процедур, спеціально створених для того, щоб впливати на зростання та рух населення прямо або опосередковано відповідно до задалегідь визначених цілей» [63].

Підкреслюється, що ця політика може впливати на співвідношення статей та віку, патерни шлюбності, здоров'я та географічний розподіл населення всередині країни. Тобто вона є засобом цілеспрямованого впливу на поведінку чоловіків та жінок, що впливає на народження дітей, укладення та розірвання шлюбів, переїзди. Проте продовжує існувати й сфера, яка називається зараз політикою населення/народонаселення (population policy).

Визначення такої політики дещо відрізняється від політики демографічної, насамперед тим, що вона не ставить наперед сформульованих кількісних цілей та завдань щодо їх досягнення, а є відповіддю на очікувані зміни в галузі народжуваності та смертності, та, у другу чергу, у сфері

внутрішньої та міжнародної міграції, які впливають на чисельність, віковий склад та регіональний розподіл населення.

Очікувані зміни ґрунтуються на дослідженнях вчених (на ці дослідження, а не на волю політиків, в принципі, може спиратися і демографічна політика). Іншими словами, політику в галузі населення можна визначити як спеціально сконструйовані чи модифіковані інституційні встановлення та/або спеціальні програми, за допомогою яких держава прагне впливати прямо чи побічно на демографічні зміни.

Цей підхід вигідно відрізняється від попереднього тим, що, по-перше, спирається на наукові дослідження, а по-друге, не ставить за мету досягнення суворо визначених кількісних демографічних показників там, де йдеться про зміну соціальної ситуації через зміну поведінки людей. Це не лише неможливо, а й неетично демонструвати точні числові норми, наприклад, щодо кількості дітей, народжених жінками, або кількості років, які людина проживе в доброму здоров'ї. Перше ігнорує наявність у жінок свободи волі та можливих обмежень у сфері репродуктивного і загального здоров'я, а друге вимагало б майже магічної передбачуваності.

Європейський Союз стоїть на порозі серйозних демографічних змін, оскільки нові прогнози говорять про значне скорочення чисельності населення до кінця століття. За оцінками Євростату, до 2100 населення може скоротитися на 6%, або на 27,3 мільйона осіб. Після двох років спаду, спричиненого пандемією COVID-19, населення ЄС почало відновлюватися у 2022 році і, за оцінками, на початку цього року досягло 451 мільйона людей. Це зростання багато в чому пояснюється масовим припливом українських біженців, який пішов за вторгненням Росії. Згідно з останнім звітом статистичного управління ЄС, населення блоку продовжить зростати і досягне 453 мільйонів людей у 2026 році, а потім скоротиться до 420 мільйонів до 2100 року [56].

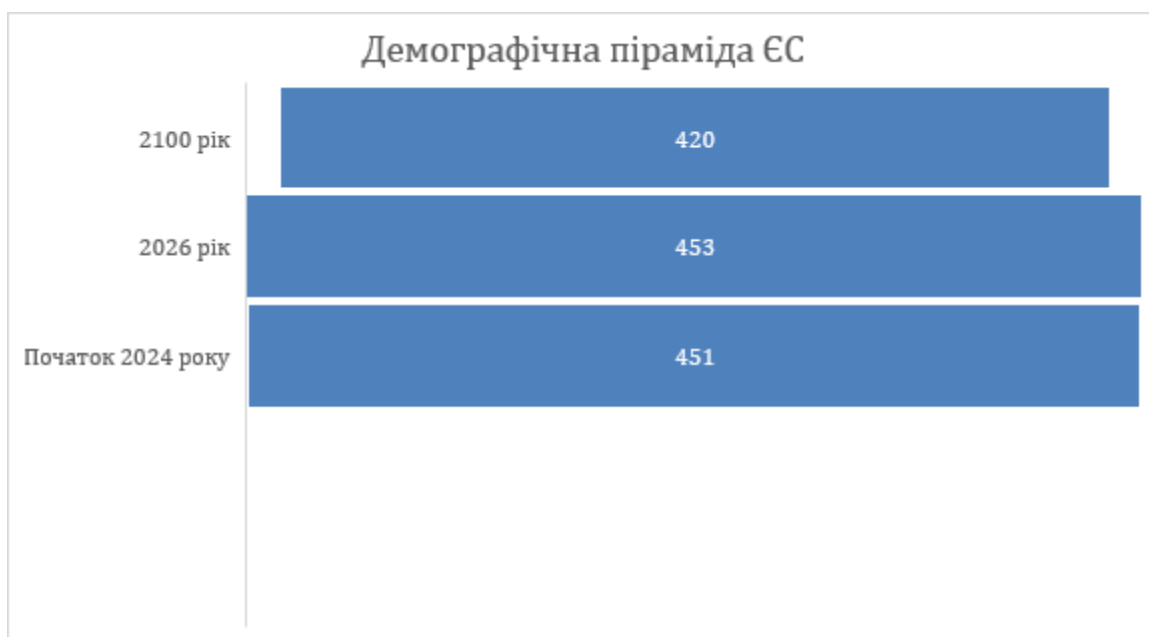

Рис. 3.2. Демографічна піраміда ЄС 2024-2100 рр., млн.чол

Демографічна піраміда на 2100 прогнозує скорочення і старіння суспільства. Частка дітей, молоді до 20 років і людей працездатного віку знижуватиметься, а частка людей віком 65 років і більше зростатиме. У 2100 році люди віком 65 років і старші становитимуть 32% населення порівняно з 21% у 2022 році. За прогнозами демографічна піраміда виглядатиме набагато ширше у верхній частині, ніж сьогодні: людей віком від 80 років стане більше, ніж людей молодших 20 років. Прогнози з'явилися після того, як на початку 2024 року Китай потрапив до заголовків газет, зафіксувавши перше за шість десятиліть скорочення чисельності населення [58].

Усі держави-учасниці Європейського Союзу мають внутрішні міграційні проблеми та намагаються знайти власні шляхи вирішення міграційних питань. Різноманітність проблем у сфері міграції країн Євросоюзу мають історичні передумови.

Наприклад, для Французької Республіки найбільш проблемним питанням є «ісламізація приїжджого населення», а також їхній подальший зв'язок із колишніми колоніями, що сприяло формуванню у Франції дбайливого ставлення до єдності європейської політики та координації міграційних потоків усередині Союзу [68, с. 243].

Такі країни, як Іспанія, Італія, Португалія, також стурбовані збільшенням нелегальної міграції та боротьбою з її існуючими формами. Однак, згідно з позицією Європейського Союзу, вважається, що немає проблем, які були б суто особистими для будь-якої держави-члена; тобто немає «німецьких», «англійських» або «французьких» труднощів, оскільки всі складнощі країн-учасниць є спільними для всіх членів ЄС. Це передбачає розробку спільних методів вирішення міграційних проблем на загальноєвропейському рівні [47, с. 14].

Загальна міграційна ситуація у Європі, яка характеризується зміною національного, етнічного, релігійного складу іммігрантів, різко загострилася у зв'язку з масовим припливом мігрантів-мусульман. Іммігранти принесли з собою не тільки свою мову та звичаї, а й релігію, переважно, іслам.

Мусульманська конфесія зайняла міцні позиції в Європі, вийшовши на друге місце, як у католицьких, так і протестантських країнах. Це неминуче призвело до загострення соціальних та етнополітичних відносин між корінним населенням та іммігрантами, посилило антиімміграційні настрої в суспільстві та, зрештою, спричинило масові виступи проти проведеної міграційної політики. Важливо зазначити, що ультраправі сили в низці європейських країн, використовуючи проблему імміграції, досягли останнім часом значних політичних успіхів (наприклад, в Австрії, Данії, Франції), створивши певну загрозу позиціям правлячих партій [67, с. 20].

Це змушує уряди західноєвропейських держав, які реально усвідомлюють необхідність збалансованого, комплексного та багатостороннього підходу до управління міграційними процесами, з урахуванням усіх факторів, що породжують нелегальну імміграцію, більш активно шукати нові шляхи вирішення проблем.

Зміни, що відбуваються в імміграційній політиці європейських країн, набувають все більш стійкого характеру і торкаються загальної стратегії, конкретних напрямів та засобів її здійснення.

Таким чином, сьогодні ці питання гостро постали перед усіма країнами. Ведуться гарячі дискусії щодо створення нових механізмів управління міграцією, насамперед законодавчих, відповідно до змін, що відбулися. Водночас оптимізація міграційної політики в Європі неможлива без вирішення питань, пов'язаних із соціально-психологічною, культурно-мовною адаптацією іммігрантів.

Формування пріоритетних цілей міграційної політики в контексті регулювання демографічного відтворення є складним, але необхідним процесом. Адаптація до нових реалій, розробка ефективних стратегій залучення та інтеграції мігрантів, а також забезпечення соціальної стабільності стануть запорукою успішного подолання демографічних викликів, з якими стикається Європейський Союз.

Другою важливою метою є регулювання міграційних потоків з метою забезпечення національної безпеки та соціальної стабільності. Це передбачає розробку чітких механізмів контролю за імміграцією, які б враховували не лише економічні, але й соціокультурні аспекти, забезпечуючи гармонійне співіснування різних етнічних та культурних груп.

Застосування комплексного підходу до міграційної політики здатне забезпечити не лише зростання економіки, але й покращення загального добробуту населення, що сприятиме сталому демографічному розвитку країн-членів.

3.3. Перспективи та виклики для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів в ЄС

Початок дії нового Пакту Європейської комісії та реформа Спільної європейської системи притулку показали, що Дублінська угода не є досконалою та гальмує подальший прогрес, оскільки держави мають суттєві розбіжності щодо здійсненності та масштабів переселення мігрантів. Використання індивідуального підходу та просування окремих законодавчих пропозицій між державами-членами може допомогти вийти з глухого кута.

Тому, зокрема, пропозиції про обов'язкове переселення між країнами-членами ЄС можуть бути замінені добровільною системою допомоги державам-членам, які отримали непропорційно велику кількість мігрантів. Переговори щодо Багаторічної фінансової структури ЄС на 2021–2027 роки (MFF) відкривають важливе вікно для зміцнення фінансової солідарності між державами-членами у питаннях притулку та міграції. Виділена стаття бюджету, яка компенсує державам-членам витрати на кожного отриманого претендента на притулок, стане одним з ефективних інструментів для більшої солідарності [49].

У рамках майбутніх змін можна розглядати розподіл витрат на управління кордонами та захист біженців між країнами-членами ЄС, а не держави-члена, яка реалізує конкретну дію. Той самий механізм можна використовувати для підтримки добровільного переселення біженців між державами-членами. Наступна MFF має також посилити додаткове фінансування біженців із країн, що не входять до ЄС, що також виправдано гуманітарними міркуваннями та запобіганням вторинної міграції до Європи.

Щоб просунути політику ЄС у сфері притулку та міграції у напрямку більшої солідарності між державами-членами ЄС рекомендується створити механізм моніторингу для збору інформації та експертної оцінки внеску кожної держави-члена у всі елементи політики надання притулку та міграції

Перед тим як виділити рекомендації щодо перспектив та викликів для України у контексті міграційних та етнодемографічних процесів, спираючись на досвід Євросоюзу, варто насамперед ознайомитися з показниками міграційних процесів в самій Україні

Широкомасштабна військова агресія Російської Федерації проти України створила безпрецедентні умови для активізації масових міграційних процесів та сприяла зростанню злочинності у сфері міграції й торгівлі людьми. Державний департамент США наголошує на цьому, заявляючи: «Громадяни України, які втікають від війни, ризикують стати жертвами торгівлі людьми, адже 90% втікачів — жінки та діти. Ми серйозно стурбовані ризиками, які

постають перед внутрішньо переміщеними особами та тими, хто залишає Україну» [8].

Населення України, згідно з прогнозами ООН, може зменшитися до 35 мільйонів до 2050 року, що робить його одним з найбільш швидко скорочуваних у світі. Низька народжуваність і високий рівень смертності поєднуються з істотним зовнішнім міграційним відтоком. До початку широкомасштабної агресії Росії за межами країни перебувало понад 3 мільйони українських трудових мігрантів. Високий рівень бідності та труднощі в пошуку гідної роботи підсилюються політичними, соціальними та безпековими чинниками, які сприяють еміграції. Протягом останніх років країни Європейського Союзу стали основними напрямками для українських трудових мігрантів [3].

Оцінити точні масштаби втрат людського капіталу наразі вкрай важко через обмежені дані та невизначені, швидко змінювані обставини в Україні. Згідно з Пояснювальною запискою до бюджетних проєктів на 2022 і 2023 роки, чисельність населення станом на 1 січня 2022 року складала 34,5 млн осіб. Ці дані використовувалися для розрахунків основних макроекономічних показників України у 2022 і 2023 роках.

Як зазначає The Wall Street Journal, у першому півріччі 2023 року народжуваність в Україні знизилася на 28% у порівнянні з аналогічним періодом до початку повномасштабної війни. До вторгнення рівень народжуваності в Україні був одним із найнижчих в ЄС, а тепер існує ризик, що він може стати найнижчим у світі, що є рекордним падінням за час незалежності країни.

Серед причин такого зниження можна виділити вимушений виїзд мільйонів жінок з дітьми за межі України та заборону на виїзд для чоловіків віком від 18 до 60 років. Ситуацію ускладнює фізичне розділення партнерів і відкладання народження дітей.

Щодо реальної чисельності населення України, яке перебуває за кордоном, остаточних даних також немає. У грудні 2022 року Уповноважений

Верховної Ради з прав людини Д. Лубинець повідомляв, що з початку повномасштабного вторгнення з України виїхало понад 14,5 млн осіб. За офіційними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на травень 2023 року в країнах ЄС перебувало 4 019 815 українців.

Наразі неофіційні оцінки чисельності українців за кордоном варіюють від 7 до 10 млн осіб. Згідно з розрахунками EasyBusiness, приблизно третина вимушених мігрантів може повернутися до України [20].

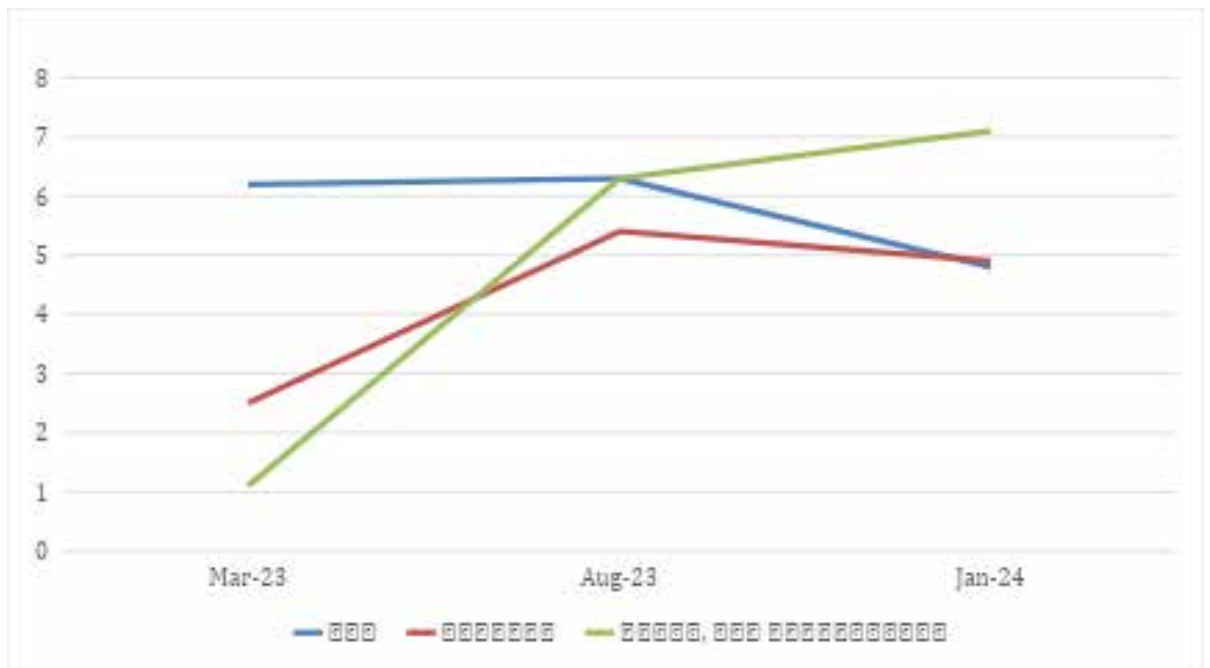

Рис. 3.3. ВПО, біженці та особи, які повернулися (03.2023–01.2024 рр.), млн осіб.

Сучасні міграційні потоки є транснаціональними явищами, тому їхнє управління потребує спільних зусиль усіх держав, які залучені до цих процесів. Політика розвитку та участь у регіональних консультативних ініціативах слугують зовнішньополітичними інструментами імміграційного регулювання, використовуваними ЄС. Їх мета — об'єднати країни походження, транзиту та призначення мігрантів для співпраці в управлінні міграційними потоками [5, с. 12].

Міграція є важливим проявом глобалізаційних процесів і навряд чи може бути зупинена демократичними методами. З часом масштаби міграції

можуть зростати, оскільки активні й мобільні люди часто змінюють місце проживання, включаючи переїзди в інші країни. Цьому зростанню сприятимуть четверта промислова революція, цифровізація економіки, розвиток транснаціональних корпорацій та спрощення перетину кордонів на фоні демографічних процесів, таких як старіння населення в розвинених країнах. Основними причинами міграції в сучасному світі є економічні чинники, зокрема тимчасові переселення з метою отримання притулку та покращення фінансових умов.

На жаль, також значними є вимушені переселення, спричинені війнами, конфліктами та екологічними катастрофами [27, с. 9]. За даними агентства ООН у справах біженців, понад 5 мільйонів 942 тисяч біженців зареєстровані у статусі шукачів тимчасового притулку в країнах ЄС. Основна кількість таких заявок подана в Польщі, Німеччині, країнах Балтії, Румунії та Словаччині. Станом на 27 березня 2024 року, за межами ЄС проживає близько 542 тисяч українських біженців, а загалом у світі зафіксовано понад 6 мільйонів 483 тисяч біженців з України [72].

З них 6,004 мільйона перебувають у Європі, в тому числі 1,25 мільйона — у Росії та Білорусі (добровільно або примусово депортовані). За межами Європи, переважно в США та Канаді, знаходяться 475,6 тисяч осіб. Ця статистика включає українців, які подали заявки на притулок як біженці або отримали тимчасовий захист чи інші подібні статуси [Як інші країни після воєн].

Згідно з даними Державної прикордонної служби України, які відповідають інформації прикордонних служб європейських країн, статистика вказує на значно менші цифри. Наприкінці 2023 року було зафіксовано 22,9 мільйона виїздів з України з початку великої війни та 20,1 мільйона в'їздів [33]. Різниця становила 2,81 мільйона осіб, тоді як оцінки кількості українських мігрантів від УВКБ ООН значно перевищують ці показники. Можна припустити, що значна частина українців, які виїхали до лютого 2024

року, отримала тимчасовий прихисток з інших, переважно економічних причин [32].

Водночас залежно від розвитку воєнно-політичної ситуації в країні у 2024 році, існує велика ймовірність подальшого збільшення міграційних процесів [72].

За інформацією уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, з 24 лютого 2022 року з України виїхало понад 14,5 мільйона громадян, з яких як мінімум 11,7 мільйона осіб направилися до країн Європейського Союзу [16]. Серед них є багато жінок і дітей, осіб з інвалідністю, сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також людей похилого віку, які стали потенційними жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Ці категорії осіб вразливі не лише фізично, але й психологічно, адже переживають значний стрес, що негативно впливає на їх психічне здоров'я та підвищує вразливість.

Аналіз звітності Державної міграційної служби України за 2023 рік свідчить про те, що країну залишають переважно люди працездатного віку, що негативно позначається на внутрішньому ринку праці. У найближчій перспективі країна може зіткнутися з нестачею працездатного населення [9]. Цю проблему особливо відчують у контексті високої еміграції кваліфікованих кадрів, таких як вчені, програмісти, лікарі тощо. Це може призвести до дефіциту трудових ресурсів та зниження продуктивності праці в країнах походження [30, с. 62].

Україна виступає донором робочої сили для держав ЄС, проте лише невелика частина трудових мігрантів легалізується в країнах-реципієнтах. Більшість з них займаються незареєстрованою діяльністю, тобто є нелегальними трудовими мігрантами. Частина українських мігрантів стає жертвами злочинних угруповань, що займаються торгівлею людьми, та веде протиправну діяльність не за власним бажанням [19, с. 9].

На сьогодні міграційна політика України реалізується відповідно до стратегій національної безпеки та державної міграційної політики,

затвердженої до 2025 року. Стратегія національної безпеки, ухвалена Президентом України 14 вересня 2020 року, визначає ряд глобальних викликів, зумовлених процесами глобалізації.

Документ підкреслює, що глобалізаційні явища створили умови для розширення транснаціональних загроз. До них відносять: активізацію міжнародного тероризму, зростання міжнародної злочинності, включаючи кіберзлочини, наркоторгівлю, торгівлю людьми, поширення релігійного та ідеологічного екстремізму, а також підтримку сепаратистських рухів. Ці фактори є ключовими викликами для національної безпеки у сучасному світі й вимагають комплексного підходу та міжнародної співпраці для їх подолання.

Відзначається також, що демографічна ситуація в Україні стає дедалі більш загрозливою. Зниження народжуваності, високий рівень смертності, зокрема серед дітей, проблеми репродуктивного здоров'я, недостатня якість охорони здоров'я, а також еміграція фахівців і молоді підбивають національну стабільність, людський, економічний і військовий потенціал, ставлячи під загрозу майбутнє України.

У стратегію міграційної політики внесено зміни, що підкреслюють наслідки широкомасштабної військової агресії Росії, розпочатої 24 лютого 2022 року, яка призвела до масового виїзду українців за межі країни. Мільйони людей перетнули кордон із сусідніми державами, а чимало стали внутрішньо переміщеними особами. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, нині в Україні спостерігається найзначніша криза вимушеного переміщення з часів Другої світової війни. Протягом року агресії мільйони українців отримали тимчасовий притулок у країнах Європейського Союзу, тоді як значна кількість тих, хто опинився під окупацією, була примусово вивезена до Росії, де їх права постійно порушуються. Частина цивільних осіб звільняється з місць позбавлення волі шляхом обміну на російських військовополонених. Через різні причини не всі внутрішньо переміщені особи стають на облік після зміни місця проживання, що ускладнює збір статистичних даних про їх кількість.

В Україні функціонує Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб, ведення якої контролює Міністерство соціальної політики. За даними на кінець 2022 року, у базі було зафіксовано більше ніж 4,8 мільйона осіб, що перевищує чисельність населення багатьох європейських країн. Хоча оцінити людські втрати, спричинені військовими діями, наразі неможливо, очевидно, що це може призвести до масштабної демографічної кризи.

Сьогодні важко передбачити, яким буде майбутнє військових біженців з України в країнах ЄС. Їхня чисельність, а також кількість осіб, що повертаються до України, переважно залежать від військових подій і відновлення країни. Наприклад, політика ЄС щодо розширення, пов'язана з можливим приєднанням України, може також вплинути на міграційні настрої біженців. Основна мета прогнозування, заснованого на кількох можливих сценаріях, полягає в оцінці масштабів потенційних викликів, з якими можуть зіткнутися як Україна, так і країни ЄС в різних умовах.

Необхідно зазначити, що в усіх сценаріях очікується зростання кількості іммігрантів з України в порівнянні з періодом до війни. При розробці міграційних сценаріїв важливо враховувати різноманітні фактори. До основних з них належать:

1. Існуючі міграційні мережі та наміри українців щодо міграції.
2. Основні причини вимушеної міграції, а також можливості прийняття індивідуальних і колективних рішень — людський чинник.
3. Стійкість держав, що приймають українських біженців. З урахуванням цих факторів.

Міжнародний центр розвитку міграційної політики минулого року представив щонайменше шість сценаріїв міграції, що відповідають шести можливим результатам завершення війни [47].

При цьому визнано, що поведінка учасників у поточному конфлікті визначається багатьма факторами на макро- і мікрорівнях.

Відповідно до інших можливих сценаріїв завершення війни (від повної перемоги та звільнення територій до повної окупації) західні експерти

розробили шість імовірних сценаріїв післявоєнної міграції, враховуючи досвід військових конфліктів та повернення або відсутність повернення вимушених мігрантів після війн у колишній Югославії 1998-1999 років та війни в Сирії у 2010-х (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Імовірна чисельність мігрантів залежно від сценаріїв розвитку військових дій в Україні (млн.чоловік)

Сценарій	Повна перемога України, звільнення території	Окупація незначної частини (Східні регіони, Крим)	Втрата частини територій на Сході України	Втрата частини територій на Сході та на Півдні України	Окупація більшості територій України	Перехід територій під повний контроль РФ
Імовірна чисельність мігрантів, млн	$\leq 1,65$	$\geq 1,65$	3,48	4,8	18,8	≥ 21

Аналіз імовірної чисельності мігрантів в Україні залежно від сценаріїв військових дій вказує на значну кореляцію між територіальною цілісністю держави та міграційними процесами. Згідно з представленими даними, сценарій, що передбачає повну перемогу України, свідчить про потенційно низький рівень міграції ($\leq 1,65$ млн осіб), що може бути зумовлено відновленням стабільності і безпеки в регіоні.

Однак, у випадках часткової окупації чи втрати територій, спостерігається значне збільшення імовірної чисельності мігрантів. Зокрема, в сценарії, Україна втрачає частину територій на Сході, прогнозується, що кількість мігрантів сягне 3,48 млн, а при втраті територій на Півдні – 4,8 млн. Це підкреслює, що соціально-економічні та політичні потрясіння, викликані конфліктом, мають прямиий вплив на мобільність населення.

У найгірших сценаріях, зокрема при окупації більшості територій або переходу під контроль РФ, ймовірна чисельність мігрантів може перевищити 21 млн осіб. Це вказує на критичні наслідки для сусідніх країн, які, ймовірно, зіштовхнуться з великими потоками біженців, а також на загрози для соціальної стабільності та економічного розвитку регіону.

Отже, дані аналізу підкреслюють важливість збереження територіальної цілісності України як ключового чинника, що може суттєво зменшити міграційні ризики та сприяти стабільності в регіоні.

За результатами дослідження, яке фінансувала Рада ЄС, залежно від тривалості війни чисельність населення України може зменшитися на 24-33%, перш за все це торкнеться дітей та осіб працездатного віку.

Крім того, стратегія передбачає гармонізацію української міграційної політики з європейською. Євроінтеграційна політика України спрямована на відповідність концепціям та законодавству ЄС. Ратифікуючи міжнародні конвенції, країни визнають пріоритет міжнародного права, що важливо як для інтеграції України у світове співтовариство, так і для прав мігрантів, які за кордоном отримують більше можливостей. Політика міграції в Європі охоплює аспекти, пов'язані з міграцією, наданням притулку, інтеграцією, управлінням кордонами, боротьбою з нелегальною міграцією та заохоченням імміграції фахівців, необхідних для європейського ринку праці. Міграційна політика ЄС формується з дотриманням прав людини на вільне пересування, що закріплено в багатьох європейських угодах.

Для України ця проблема має ряд серйозних наслідків. По-перше, відновлення національної економіки стає нагальним завданням як для держави, так і для міжнародної спільноти. Працездатне населення є критично важливим для економічного відновлення, оскільки ці люди будуть сплачувати податки і витрачати зароблені кошти в країні.

Отже, основним викликом, з яким зіткнулася Україна, є еміграція, зокрема величезний потік з 6 мільйонів вимушених мігрантів до країн ЄС. Це ставить питання повернення українських громадян, які втекли від війни, що

прямо впливає на національну та економічну безпеку, адже виникає питання: «Хто відновить країну після війни?».

З іншого боку, на сьогодні міграція розглядається як інструмент довгострокового зростання для ЄС. Аналіз показує, що вона приносить значні економічні вигоди, насамперед приймаючим країнам. В Європі спостерігається зростаючий дефіцит кваліфікованої робочої сили через несприятливі демографічні тенденції. Враховуючи масову еміграцію українців, виникає питання, чи вирішують вони кадрові проблеми в країнах ЄС, особливо з урахуванням необхідності забезпечення соціального захисту, правового супроводу та гарантій на поселення, роботу і освіту. Українські мігранти, переважно працездатного віку, активно користуються правом на працевлаштування, особливо жінки.

Важливим чинником є етноконфесійна, культурна та мовна близькість українців до країн Східної Європи, а також спільне історичне минуле, яке формує подібні цінності. Відкритість до українців, які шукають притулку, пояснюється також сусідством України та її роллю як "захисного щита" для ЄС з погляду безпеки. Крім того, на ситуацію впливає і наявність української діаспори в країнах ЄС. Її члени, зокрема родичі та друзі біженців, здатні зменшити навантаження на державні структури, надаючи необхідну гуманітарну та фінансову підтримку (табл. 3.3)

Таблиця 3.3

Загальна кількість мігрантів, які народилися в Україні та проживають у ЄС, 2023 рік, %

Країна	Чисельність	Відсоток населення, %
Німеччина	289,793	0,35
Польща	272,594	0,72
Італія	248,460	0,41
Чехія	131,316	1,23
Іспанія	106,373	0,23
Угорщина	70,944	0,73
Португалія	53,384	0,52
Румунія	43,363	0,23
Латвія	32,264	1,71
Естонія	24,170	1,82

Литва	20,566	0,75
-------	--------	------

Зазвичай до ЄС приїжджає багато біженців з близькосхідних та африканських країн. Однак у 2023 році очікувалося, що кількість мігрантів з цих регіонів буде мінімальною, але це передбачення не справдилося. Водночас найбільше навантаження у 2023 році лягло на країни Східної Європи. Реакція ЄС продемонструвала, що європейські країни здатні швидко організуватися для розміщення великої кількості біженців, коли вважають це необхідним.

Проте існують побоювання, що, попри нинішню солідарність у міграційній політиці, позиція східноєвропейських країн може призвести до розбіжностей у розподілі відповідальності за розміщення нових біженців у майбутньому. Ці країни можуть використати українську біженську кризу для своїх інтересів, стверджуючи, що перевиконують свої міграційні квоти. Ще однією серйозною перешкодою для майбутньої солідарності ЄС є те, що основний наплив мігрантів традиційно припадає на західноєвропейські країни, які мають більш розвинені економіки. Уряди східноєвропейських держав можуть постати перед труднощами в наданні соціальної підтримки біженцям через брак досвіду.

З часом тягар гуманітарної допомоги стає все важчим як для урядів, так і для суспільства, що може призвести до соціального невдоволення та зростання популістських настроїв. Таким чином, Євросоюз все ще стикається з викликом створення довгострокової загальноєвропейської міграційної політики. Ситуація з українськими біженцями стала важливим моментом у зміні міграційної парадигми, яка існувала в ЄС останнє десятиліття. Реакція європейських країн на потік українських біженців підкреслює потребу відходу від вузьконаціональних підходів до міграції і демонструє важливість створення солідарної загальноєвропейської міграційної політики.

Продовження війни може призвести до подальшої еміграції, і її інтенсивність залежатиме від багатьох чинників. Сучасна дискусія про майбутнє тимчасового захисту переміщених українців обертається навколо

концепції «подвійного наміру», яка, з одного боку, сприяє розвитку навичок для участі в економічному житті приймаючих країн, а з іншого — підвищує можливості успішного повернення та реінтеграції для швидкого відновлення України. На відміну від інших історичних прикладів міграції, Україна проявляє чітку зацікавленість у поверненні своїх громадян після завершення війни, підкреслюючи їхню роль у відновленні.

Розпочати обговорення про оптимальні шляхи реалізації концепції «подвійного наміру» було б корисно для планування країн ЄС, а також могло б надати яснішу перспективу мільйонам українців, які були змушені покинути свою країну або можуть це зробити. Міграційна проблема також зумовила потребу перегляду підходів до ініціативи Східного партнерства та політики сусідства ЄС. Після останнього саміту 15 грудня 2021 року в Брюсселі регіон зазнав суттєвих змін. З початком війни виникли нові виклики, які призвели до кризового стану Східного партнерства та невизначеності його подальших перспектив.

Еміграційна криза виявила численні обмеження для розвитку цієї ініціативи та досягнення її основних цілей, що вимагає від ЄС пошуку нових стратегій взаємодії з різними країнами-партнерами. Після більше ніж року війни ініціатива Східне партнерство і політика сусідства ЄС повинні зазнати змін, включаючи поглиблення співробітництва в сферах безпеки та міграції, де безпека має бути ключовим елементом.

Співпраця України з ЄС у галузі міграції також повинна бути орієнтована на виконання завдань у сфері національної безпеки. Однак ці цілі ще не були повністю досягнуті. Зараз перспективи регіональної міграції пов'язані з багатьма невизначеними чинниками і можливістю повернення до моделей, які існували до 2022 року чи до пандемії. Війна в Україні вже стає затяжним конфліктом, що загрожує як економічному становищу мільйонів людей, так і надіям тимчасово переміщених осіб на повернення додому. Це також означає, що великі переміщення населення залишаться однією з ключових рис регіону в найближчі роки. У зв'язку з цим, переміщенням

українцям, країнам ЄС, які їх приймають, і українському уряду доведеться вирішувати нові виклики, адаптуючи тимчасові рішення до більш довгострокових стратегій.

Підсумовуючи, варто відзначити суттєву різницю в підходах країн ЄС до біженців з України в порівнянні з мігрантами з інших регіонів. У минулі роки ЄС неохоче приймав мігрантів через серйозні розбіжності між державами-членами, але в ситуації з українськими біженцями проявляється безпрецедентна солідарність.

У сучасному контексті, коли Україна переживає серйозні виклики, пов'язані з війною та масовою еміграцією, перспективи її розвитку нерозривно пов'язані з міграційними та етнодемографічними процесами в Європейському Союзі. В умовах зростаючої міграції українців до країн ЄС спостерігається не лише виїзд працездатного населення, а й зниження народжуваності, що може призвести до серйозних демографічних змін як в Україні, так і в країнах прийому.

На фоні цих процесів важливо розглянути можливість активізації політики реінтеграції біженців, яка не лише підтримуватиме повернення громадян, але й сприятиме їхньому ефективному включенню в економічні та соціальні структури України після війни. Водночас потреба в адаптації українських мігрантів до нових соціокультурних умов в країнах ЄС та забезпечення їхніх прав є важливими аспектами, що можуть сприяти формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Крім того, еволюція етнодемографічних процесів у ЄС, зокрема зростаюча роль українських мігрантів у формуванні трудового потенціалу, може стати каталізатором для розвитку нових форм співпраці між Україною та ЄС. Однак, в умовах нестабільності та різних політичних підходів країн-членів ЄС до міграційної політики, Україні слід бути готовою до викликів, пов'язаних із розподілом відповідальності за прийом біженців і забезпечення їхньої інтеграції.

Отже, майбутнє України в контексті міграційних і етнодемографічних процесів в ЄС потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні виклики, так і зовнішні можливості. Стійка міграційна політика, що ґрунтується на принципах солідарності та співпраці, стане ключем до відновлення і подальшого розвитку країни, забезпечуючи її інтеграцію в європейські структури та адаптацію до нових реалій.

ВИСНОВКИ

Міграційні процеси мають значне суспільне значення. Це обумовлює як неоднозначне ставлення до міграції та мігрантів на рівні держав, що формалізується у вигляді певного варіанту міграційної політики, так і об'єктивну необхідність державного регулювання міграційних процесів, які, з одного боку, є об'єктом прямого впливу держави, а з іншого — демонструють опосередковану чутливість до політичних рішень.

Національні та етнічні відносини є специфічною формою суспільних зв'язків, що відбивають все багатство та різноманіття суспільного життя. Водночас національні та етнічні відносини – суворо певна сфера суспільних відносин, «кордони» якої окреслені об'єктом взаємодії етнічних спільнот та їх представників. У міру поширення різних стандартизованих форм професійної діяльності, етнічна специфіка сучасних народів поступово переміщується зі сфери матеріальної культури у сферу духовного життя. Не можна не враховувати й виникнення нових традицій, у тому числі у сфері повсякденної побутової культури.

Таким чином, починаючи з другої половини XIX ст., процеси міграції населення та пов'язані з ними соціальні, економічні та політичні зміни постійно опинялися в центрі уваги західних дослідників, які сформулювали цілу низку концепцій, що пояснюють різні аспекти міграційних процесів та міграційної поведінки. Неослабний інтерес до теоретичного та емпіричного дослідження міграції явно свідчить про збереження її важливої ролі в житті сучасного суспільства.

Міграція є соціально-демографічним процесом, який виконує найважливіші соціальні, економічні, політичні та культурні функції. Але водночас вона завжди залишалася одним з основних демографічних механізмів, які разом із відтворенням населення, його чисельністю та віковим складом забезпечують підтримку демографічного балансу у певних територіальних одиницях різного рівня – від невеликих сільських поселень до величезних міст, цілих штатів і навіть континентів.

Міграція є складним явищем, має як позитивні, так і негативні наслідки. Для різних країн і регіонів наслідки міграції можуть бути неоднаковими, як для тих, що віддають робочу силу, так і тих, що її приймають. Отже, міграційні процеси мають значний вплив на демографічну та етнічну структуру як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

Міграція дедалі частіше сприймається як основний засіб вирішення ряду демографічних та економічних проблем у країнах ЄС у довгостроковій перспективі. Але в останні роки змінився баланс між притягуючими та виштовхуючими факторами. В основу спільної міграційної політики ЄС закладалися чотири основні елементи: співпраця з третіми країнами, загальна система притулку ЄС, регулювання міграційних потоків та справедливе ставлення до громадян третіх країн та їх прав. Перші три елементи можна віднести до заходів, головною метою яких є контроль над міграцією.

Управління соціально-демографічними процесами на всіх рівнях влади є складною комплексною системою. Комплексна система соціально-демографічної політики — це діяльність держави та суспільства, спрямована на погодження інтересів різних соціальних груп та соціально-територіальних спільнот у сфері регулювання соціально-демографічних процесів.

Поряд із соціальним та національним, демографічний фактор є головним для більшості процесів, які характеризують рівень розвитку продуктивних сил та характер виробничих відносин, тобто умови, за яких жили і живуть люди.

Незважаючи на розробку нових підходів до інтеграції та асиміляції, ліберальне законодавство європейських країн та використання концепції мультикультуралізму не стимулювало мігрантів до інтеграції у світське суспільство та адаптації до його норм, а фактично заохочували існування культурно-етнічного розмаїття суспільства без асиміляції нових приїжджих.

Навряд чи міграційний тиск на країни ЄС зменшиться в найближчі роки, якщо не будуть вжиті заходи на всіх рівнях: не буде реформована система надання притулку, не зміниться підхід до інтеграції мігрантів у європейське суспільство та на ринку праці, не посиляться контроль на кордонах і не

реалізовуватимуться угоди з країнами, звідки надходить потік біженців та нелегалів.

Отже, міграція стає дедалі ключовим елементом спільної зовнішньої політики ЄС. Для досягнення успіху країнам-членам необхідний збалансований підхід із акцентом на концепцію партнерства. І не слід забувати, що суть цих процесів полягає у переселенні людей, яке відбувалося протягом усіх віків.

Міграційна політика виступає одним з ключових інструментів, що впливають на демографічну ситуацію в країні. В умовах глобалізації та зростаючої мобільності населення, важливість регулювання міграційних потоків з метою забезпечення стабільності демографічного відтворення стає особливо актуальною. В країнах ЄС, з огляду на численні виклики, пов'язані з депопуляцією, старінням населення та еміграцією, необхідно сформулювати пріоритетні цілі міграційної політики, які сприятимуть не лише економічному розвитку, але й збереженню демографічного балансу.

Таким чином, сьогодні ці питання гостро постали перед усіма країнами. Ведуться гарячі дискусії щодо створення нових механізмів управління міграцією, насамперед законодавчих, відповідно до змін, що відбулися. Водночас оптимізація міграційної політики в Європі неможлива без вирішення питань, пов'язаних із соціально-психологічною, культурно-мовною адаптацією іммігрантів.

Початок дії нового Пакту Європейської комісії та реформа Спільної європейської системи притулку показали, що Дублінська угода все ще не вдосконалена та гальмує подальший прогрес, оскільки держави мають суттєві розбіжності щодо здійсненності та масштабів переселення мігрантів.

Крім того, стратегія передбачає гармонізацію української міграційної політики з європейською. Євроінтеграційна політика України спрямована на відповідність концепціям та законодавству ЄС. Східне партнерство і політика сусідства ЄС повинні зазнати змін, включаючи поглиблення співробітництва у сферах безпеки та міграції, де безпека має бути ключовим елементом.

У сучасному контексті, коли Україна переживає серйозні виклики, пов'язані з війною та масовою еміграцією, перспективи її розвитку нерозривно пов'язані з міграційними та етнодемографічними процесами в Європейському Союзі. В умовах зростаючої міграції українців до країн ЄС спостерігається не лише виїзд працездатного населення, а й зниження народжуваності, що може призвести до серйозних демографічних змін як в Україні, так і в країнах прийому.

Водночас потреба в адаптації українських мігрантів до нових соціокультурних умов в країнах ЄС та забезпечення їхніх прав є важливими аспектами, що можуть сприяти формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Крім того, еволюція етнодемографічних процесів у ЄС, зокрема зростаюча роль українських мігрантів у формуванні трудового потенціалу, може стати каталізатором для розвитку нових форм співпраці між Україною та ЄС. Однак, в умовах нестабільності та різних політичних підходів країн-членів ЄС до міграційної політики, Україні слід бути готовою до викликів, пов'язаних із розподілом відповідальності за прийом біженців і забезпечення їхньої інтеграції.

Отже, майбутнє України в контексті міграційних і етнодемографічних процесів в ЄС потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні виклики, так і зовнішні можливості. Стійка міграційна політика, що ґрунтується на принципах солідарності та співпраці, стане ключем до відновлення і подальшого розвитку країни, забезпечуючи її інтеграцію в європейські структури та адаптацію до нових реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверіхіна Т. В., Шаркова Г. І. Міжнародна міграція робочої сили: види, причини та фактори розвитку. Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту: Матеріали VII міжнарод. наук.-практ. конф. (28 травня 2018 р.). Одеса, 2018. С.197-198.
2. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2019. №12. С.334-338.
3. Аналітична довідка ООН. Міграція до та з України. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-03/UN%20Policy%20Paper%20on%20In-Out%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf.
4. Вдовин М.Л. Методи статистичного моделювання економічних процесів: критичний огляд. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. Вип. 1 (38). С. 79-84.
5. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерстві. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-RyshchulinaMIGRACIA.pdf>.
6. Горбачова І. В. Глобальний договір про міграцію: можливості для України. Економіка та підприємництво. 2019. №1(106). С.18-23.
7. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.09.2024)
8. Держдепартамент занепокоєний ризиками торгівлі людьми, з якими стикаються в Україні ВПО внаслідок війни – звіт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/derzhdepartament-ryzyku-torhivlilyudmy-ukrayina-viynazvit/31951800.html>
9. Звіт Голови ДМС України за результатами роботи у 2023 році. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/15875.html>.

- 10.Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. Демографія та соціальна економіка, 2022. № 48(2). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- 11.Лібанова, Е., Позняк, О. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. Демографія та соціальна економіка, 2021. № 42(4). С. 25–40.
- 12.Малиновська О. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні. Демографія та соціальна економіка, 2013. № 2. С. 156–166, с. 158
- 13.Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
- 14.Максимук, А., Москалик, Л. Соціально-економічні фактори руху біженців з України до країн ЄС: кількісний аналіз. Цифрова економіка та економічна безпека, 2023. Вип. 5 (05). С. 57-68. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.5-9>
- 15.Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>(дата звернення: 01.10.2023)
- 16.Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpovivskilky-ukrayincziv-vyuyixalo-kordon-24-lyutoho>
- 17.Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2016. №44-45. С.30-32.
- 18.Панчишин Т.В. Статистична оцінка зовнішньої трудової міграції населення України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону : збірник наукових праць, 2019. Вип. 6(80). С. 200–207.
- 19.Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/migration_policy_ukr.pdf.

20. Проект з розвитку людського капіталу в Україні. — Сприяння поверненню вимушених мігрантів, <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsqYzbdHhVSstouIoL/view>
21. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика : монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2015., с. 9
22. Російсько-українська війна: від гібридної агресії до повномасштабного вторгнення. Всеукраїнський науково-практичний вебінар (м.Київ, 01.03.2024 р.) URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/programa_vebinaru_23.02.2024_0.pdf
23. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2016. № 2. С. 127-139.
24. Сааков В., Рофе Ж. Країни ЄС погодили реформу системи надання притулку. DW. 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/kraini-es-pogodilireformusistemi-nadanna-pritulku/a-65864892>
25. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
26. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
27. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інст-демограф. та соц. дослід. ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
28. Філіпов С. О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. Держ. прикордон. служ. України ім. Б. Хмельницького. Хмельницьк, 2019. 561 с.
29. Шиманська К. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки, 2017. № 1 (79). С. 127 – 137

- 30.Цевух Ю. О. Вплив міжнародної трудової міграції на національний ринок праці. Емпіричні підходи щодо вивчення рівня добробуту у країнах СНД; зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. семінару; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2022. С. 61–63.
- 31.Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне : видавець О. М. Зень, 2019. 476 с.
- 32.Як інші країни після воєн повертали своїх мігрантів і що робити Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/2/713185/>.
- 33.Яка демографічна ситуація в Україні: дані соціології. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/09/23/7421114/>.
- 34.Abraído-Lanza A. et al. The Latino Mortality Paradox: A Test of the «Salmon Bias» and Healthy Migrant Hypotheses. American journal of public health.2019. DOI: 10.2105/AJPH.89.10.1543
- 35.Adepoju, A. Introduction. In A. Adepoju (Ed.), The Impact of Structural Adjustment on the Population of Africa. New Hampshire: Heinemann.2013
- 36.Barth, F.“Introduction”. In: “Ethnic Groups and Boundaries”. Boston: Little,Brown and Company, 2019
- 37.Batista C., Narciso G. Migrant Remittances and Information Flows: Evidence from a Field Experiment. The World Bank Economic Review. 2018. 32(1). P. 203–219. DOI: 10.2139/ssrn.2384627
- 38.Czaika M., De Haas H. The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory? International Migration Review.2023. 48(2). P. 283–323. DOI: 10.1111/imre.12095
- 39.Dunn J. R., Dyck I. Social Determinants of Health in Canada’s Immigrant Population: Results from the National Population Health Survey. Social Science & Medicine.2020. 51(11). P. 1573–1593. DOI: 10.1016/S0277-9536(00)00053-8
- 40.Dietz J. et al. The Skill Paradox: Explaining and Reducing Employment Discrimination Against Skilled Immigrants. The International Journal of

- Human Resource Management. 2015. 26(10). P. 1318–1334. DOI: 10.1080/09585192.2014.990398.
41. Deleva Z. Conceptualizing migration in Europe: Selected theoretical approaches // Institute of European Studies and International Relations Faculty of Social and Economic Sciences Comenius University Working Paper. 2020. № 4.
42. Europe's Growing Muslim Population. [Электронный ресурс] // URL: <https://www.pewforum.org/2017/11/29/europesgrowing-muslim-population/>
43. EU migration reform enters final stretch. Here's what you need to know URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/11/eu-migration-reform-enters-final-stretch-heres-what-you-need-to-know>
44. Fitzsimmons S. R., Baggs J., Brannen M. Y. Intersectional Arithmetic: How Gender, Race and Mother Tongue Combine to Impact Immigrants' Work Outcomes. Journal of World Business. 2020. 55(1). P. 101–103. DOI: 10.1016/j.jwb.2019.101013
45. Fernando D., Patriotta G. "Us versus them": Sensemaking and Identity Processes in Skilled Migrants' Experiences of Occupational Downgrading. Journal of World Business. 2020. 55(4). P. 101–109. DOI: 10.1016/j.jwb.2020.101109
46. FRONTEX. : <https://www.frontex.europa.eu>
47. Franck Düvell The war in Ukraine: Post-war scenarios and migration repercussions, <https://www.pragueprocess.eu/en/resources/repository/34-briefs/332-the-war-in-ukraine-post-war-scenarios-andmigration-repercussions> (file:///d:/Downloads/Policy_Brief_Duevell_EN-1.pdf).
48. Germany, Poland and Italy are Home to More than Half of Ukrainian Migrants in the EU, [https:// datawrapper.dwcdn.net/UoA2Z/1/](https://datawrapper.dwcdn.net/UoA2Z/1/).
49. Global Initiative Strategy (2024-2026). URL: <https://globalinitiative.net/analysis/global-initiative-gitoc-strategy-2024-2026/>
50. Harris J., Todaro M. Migration, unemployment, and development: A two-sector analysis // American Economic Review. 2020. № 60

51. Hajro A. Global Migrants: Understanding the Implications for International Business and Management. *Journal of World Business*. 2021. 56(2). P. 101–192. DOI: 10.1016/J.JWB.2021.101192
52. Hantrais, L. Investigating the Changing Situation of Families in the European Union: infrastructures for demographic and social research [Text] / L. Hantrais // *Voneinander lernen — miteinander handeln. Aufgaben und Perspektiven der Europäischen Allianz für Familien* : Leyen, Ursula/Spidla, Vladimir (eds.). — Baden-Baden, 2009. — S. 45—58.
53. Laursen K., Leten B., Han N., Vancauteran M. Mounting Corporate Innovation Performance: The Effects of High-Skilled Migrant Hires and Integration Capacity. *Research Policy*. 2020. 49(9). DOI: 10.1016/j.respol.2020.104034.
54. Lee E. A Theory of migration // *Demography*. 2016. № 3.
55. Lelkes O., Zolyomi E. Poverty and Social Exclusion of migrants in the European Union. Policy Briefs March 2011. / European Center for Social Welfare Policy and Research – Vienna: European Centre, 2011. P. 14.
56. Maslii N., Demianchuk M., Britchenko I., Bezpartochnyi M. Modeling Migration Changes According To Alternative Scenarios in the Context of the Global COVID19 Pandemic: The Example of Ukraine. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*. 2022. №31(1). PP. 58-71.
57. Marcu, N., Siminica, M., Noja, G. G., Cristea, M., & Dobrotă, C.. Migrants' Integration on the European Labor Market: A Spatial Bootstrap, SEM and Network Approach. *Sustainability*, 2018. № 10(12). C. 4543. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10124543>
58. Madeira J.L., (1974). Towards a demographic policy. *Notas Poblacion*, 2(6), 13-36
59. Mitra, S. Immigration, below-replacement fertility, and long-term national population trends [Text] / S. Mitra // *Demography*. — 1990. — 27 (1). — P. 121—129.

60. Massey Douglas S., Arango J., Hugo A., Koucouci A., Pellegrino A., Taylor Ed. J. *World in Motion. Understanding International Migration at the End of Millenium.* - Oxford: Clarendon Press, 2018, p.14
61. Massey D. A Synthetic theory of international migration // *World in the Mirror of International Migration.* 2022. № 10.
62. *Migrants in Europe. A statistical portrait of the first and second generation.* / Eurostat Statistical Books. 2021 ed. Eurostat. Luxembourg. P. 61.
63. Migration data portal. Международная организация по миграции (IOM – The International Organization for Migration). URL: https://migrationdataportal.org/data?i=stock_abs_&t=2017
64. Monnier, A. The Enlarged European Union: fifteen + ten = 455 [Text] / A. Monnier // *Population & Societies.* — 2004. — 398. — P. 1—8.
65. Parekh B. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory.* London, 2020. C. 65
66. Piper N., Withers M. Forced transnationalism and temporary labour migration: implications for understanding migrant rights. *Identities*, 2018, vol. 25, no. 5, pp. 558-575.
67. Piore Michael J. *Birds of passage. Migrant labor and industrial societies.* - Cambridge: Cambridge University Press, 2019, p.229.
68. Ravenstein E. The Laws of migration // *Journal of the Statistical Society.* 2015. № 46.
69. Rogers A., Castro L. Age patterns of migration: cause specific profiles// In Rogers A. (Ed.)// *Migration, urbanization and spatial population dynamics.* Boulder: Westview Press. 2014.
70. Singh G. K., Rodriguez-Lainz A., Kogan M.D. Immigrant Health Inequalities in the United States: Use of Eight Major National Data Systems. *Scientific World Journal.* 2023. 21 p. DOI: 10.1155/2013/512313
71. The Daily Telegraph. URL: <http://www.telegraph.co.uk/>

72. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.92194970.188031801.1670859078-711474979.1670859078.
73. Zelinsky W. The hypothesis of the mobility transition // Geographical Review. 2021. № 61